

Zdeněk Uhlíř
Národní knihovna ČR

Studie je písemnou formou příspěvku předneseného na doktorandském semináři, který se konal v Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK v březnu 2003.

Je zřejmé, že v průběhu devadesátých let 20. století došlo k výrazné změně v přístupu k historickým dokumentům, materiálům a fondům, a to bez ohledu na to, zda jsou knižní, resp. knihovní, nebo archivní povahy. Je to reakce na změnu světa vůbec, jejímiž nejpodstatnějšími projevy jsou virtualizace a globalizace. Vnímání světa obecně jako by bylo zbaveno pevného opěrného bodu, jako by se ztrácela jistota a určitost. V souvislosti s tím se naopak často hovoří o vytrácení kultury ze života společnosti. Míjí se tím vytrácení toho, co bylo dosud za kulturu považováno, tedy v podstatě snobského vyzdvihování artefaktů charakterizovaných pevnými liniemi či konturami a nadaných uzavřeností a dokončeností. Zprvu si jen málokdo položil otázku, zda jde o zánik kultury vůbec, anebo zda máme co do činění s nahrazením jedné verze kultury verzí jinou, protože zvláště u nás není obvyklé chápat kulturu na způsob životního slohu, komunikativních forem, intelektuálního významu materiálního světa apod. Nicméně nechť k přítomnosti a obava z budoucnosti vypovídá něco spíše jen o svém nositeli než o tom, jaké přítomnost a budoucnost jsou, zda dobré, anebo špatné. Pokusím se proto naznačit možnosti, které z vyhodnocení stávající situace a její souvislosti s chápáním historických dokumentů a materiálů vyplývají, tzn. pokusím se nově konceptualizovat možnosti práce s historickým materiálem.

Vyjděme tedy ze současné situace v práci s historickými fondy, abychom zmíněný rozpor v chápání kultury mohli nahlédnout konkrétněji. Zcela evidentně tu proti sobě stojí formalismus celé profesionální sféry na jedné straně a obsahová transformace na straně druhé. Ačkoli institucionální sféře je vlastní důsledná byrokratizace, tzn. instituce se snaží vždy, všude a za všech okolností hrát dominantní roli, přece je zřejmé, že jejich postavení je pouze služebné, alespoň pokud jde o instituce ve smyslu jednotlivých organizací i jejich sítě. V tomto ohledu tedy jde o jejich rigidní rezistenci vůči jakýmkoli změnám, což je praktický problém, kterým se tu nebudu zabývat. Mnohem závažnější je otázka celkového institucionálního ducha, který se skrývá za jednotlivými organizacemi a jejich strukturami. O jeho rozpoznání a posléze odstranění nám musí jít především. S jistým – ne však příliš radikálním – zjednodušením můžeme říci, že projevem stávajícího institucionálního ducha na poli historických fondů je jejich muzealizace. Typickým příkladem je úporná snaha posuzovat historické knižní fondy na způsob muzejních předmětů, pojímat je jako muzejní sbírky¹⁾. Podobným příkladem ze sousedství je nový slovenský archivní zákon, podle kterého nelze uživatelům zpřístupnit originály archiválií z doby před rokem 1526²⁾. Ideovým principem obou těchto zpozdilých přístupů je striktní fyzikalismus nahlížející dokumenty, knihy a archiválie výhradně jako materiální

věci a objektivisticky pojaté předměty. Jinými slovy, knižním fondům je upírán přímý informační význam a je jim přikládán pouze zprostředkovaně. To by se snad mohlo považovat za pouhý provozní praktikismus, kdyby to nemělo pevné základy v tradičních konceptualizacích příslušných odborných disciplín samotných.

Uhelnými kameny v těchto základech jsou představa tzv. kritické edice³⁾ na jedné a tzv. vědeckého katalogu⁴⁾ na druhé straně. První z nich vychází z pohledu filologie a soustřeďuje se na dokument ve smyslu záznamu: tzv. kritická edice podává tzv. kanonický text, jenž je alespoň v ideální představě totožný s tzv. archetypem, tj. originálním autorským textem⁵⁾. Druhá z těchto představ vychází z pohledu historie, resp. pomocných věd historických a soustřeďuje se na dokument ve smyslu nosiče: tzv. vědecký katalog za pomoci řady podpůrných konstrukcí podává tzv. objektivní popis, jenž je ve smyslu noetické teorie odrazu věrnou reprodukcí minulé skutečnosti v homogenních časoprostorových souřadnicích⁶⁾. Dnes ovšem tušíme, ba víme, že jakákoli skutečnost, ať přítomná, ať minulé, není do té míry uspořádaná, abychom ještě mohli brát tyto představy vážně. Ale nadto je si třeba povšimnout ještě další závažné věci: tradiční filologická a historická konceptualizace počítá pouze se záznamem a nosičem, aniž si uvědomuje, že pracuje s pouhými reprezentacemi (poněvadž tzv. reálná fakta, která předpokládá pod nimi, jsou – jak je zřejmé – než jen mentálními, ideálními konstrukcemi)⁷⁾. A tak vůbec neuvažuje o tom, že to podstatné, protože cílové, o co tu jde, je význam záznamu, tudíž reprezentace reprezentace. V úhrnu to znamená, že tomuto tradičnímu pojetí informace vůbec není samostatnou entitou, že mu splývá podle okolností tu s daty, tu s vědomostmi. Tím se ovšem dostává do bludného kruhu, v němž splývají správnost, pravdivost a skutečnost a tomuto pochybnému amalgamu se pro zjednodušení říká objektivnost. To pak vede k vytvoření hry se skleněnými perlami, které se ušlechtilé říká metodičnost. Konečným důsledkem je jednak notorizace poznání, jednak neschopnost rozlišit mezi vnější realitou a vnitřní racionální imaginací. Z toho přirozeně plyne opět byrokratická ztuhlost, což znamená, že rozdíl mezi vědci a odborníky tohoto ražení na jedné a byrokraty na druhé straně není rozdílem dvou ideových světů, ale dvou konkurenčních sociálních skupin v rámci ideového světa jediného. *Quod erat demonstrandum.*

Za tohoto ustrnulého stavu nyní velmi vehementně vystupují na scénu tzv. technické obrazy⁸⁾. Technické obrazy jsou obrazy, jež jsou pořizovány a/nebo šířeny a/nebo vnímány pomocí technických zařízení-aparátů. Zároveň jsou to takové obrazy, které nezobrazují věci nereflexivně přímo ani symbolicky, ale o nichž se dá říci, že jsou mentálním modelem interpretace lineárního textu, jenž pro svou v důsledku dlouhé tradice rozvinutou složitost přestal být transparentní a jednoduše srozumitelný. V obecné rovině to znamená, že technické obrazy činí zpětně srozumitelnými texty typu tzv. kritické edice či tzv. vědeckého katalogu, o jejichž vyprázdněném významu již byla řeč. Přitom jsou to obrazy různého typu, jež jsou prodchnuty různou ústřední ideou. Tuto ideu je důležité správně pochopit a formulovat. V případě fotografie je jí nikoli zobrazení věci samé, nýbrž vyhledání stanoviště, odkud má být zobrazena. Jinými slovy řečeno, jde tu o fenomenální aspekt věci. V případě filmu je touto ideou nikoli úplné a plynulé vyjádření příběhu, nýbrž výběr jeho zcela určitě verze, který se provádí stříhem z natočeného materiálu. Vyjádřeno obecněji, jde tu o sémantickou redukci souvislosti věcí v jejich

pohybu. V případě videa je ústřední ideou nikoli možnost neomezené replikace, nýbrž možnost mnohonásobné výměny a proměny původní sekvence. V jiném pohledu to znamená, že věci a dění jsou nadány mnohovýznamovostí. A konečně v případě digitálního obrazu, skenu to není prostý fakt, že jde o digitální obraz místo analogového, nýbrž skutečnost jeho elektronizace umožňující vytváření pevných i generovaných hyperlinek. To v obecném náhledu znamená, že ústřední ideou je prvotně vizuální a posléze mentální kontextualizace, tzn. reflexe multidimensionalnosti skutečnosti či jinak splývání aktuální, eventuální a potenciální úrovně v jedinou realitu virtuální. Je vidět, že technické obrazy se nekladou samy sebou, že je třeba interpretovat je a umět je interpretovat. V důsledku toho dochází k reformulaci představy či pojmu znalosti: již není pouhou statickou vědomostí, jak ji reprezentuje ve svém duchu lineární text, nýbrž schopností kombinace aspektů, sémantických redukcí, multiplicitních významů a jejich kontextů, je symbolickou analýzou možných otázek a jejich relativních řešení⁹⁾.

Musíme se ovšem dále ptát, co technické obrazy a jejich myšlenkový svět znamenají pro práci s historickými fondy, tj. pro kodikologii v případě rukopisného a bibliologii v případě tištěného materiálu. Nejstarší z technických obrazů, tj. fotografie, byl vynalezen ještě před polovinou 19. století a již v druhé polovině téhož století začal být uplatňován při práci s historickými fondy. Nicméně to nevyvolalo žádnou principiální změnu, protože se tím jen plynule navázalo na již tři století trvající vývoj vědecké ilustrace. Fotografie, ač technický obraz se svébytnou ideovou náplní, byla využívána stále jen tradičním způsobem jako obraz doprovázející skutečný (byť třeba velice krátký) text (popisky, jejichž význam je dán titulem a předmluvou či úvodem). Film, další z technických obrazů, se uplatnil vlastně jen jako prostředek popularizace v osvětských intencích. Video nenašlo v práci s historickými fondy své místo vůbec. To nám ukazuje radikálně konzervativní zaměření kodikologie a bibliologie ještě v jiném odstínění, než jsem dosud uvedl. Celé generace tak vlastně žily v iluzi, že práce s historickými fondy je svou povahou naprosto nezávislá na technických a komunikačních prostředcích, jakož i technologiích, jež z nich vycházejí. Postupně se tak dostávala na vedlejší kolej, aniž si to její koryfeové sebeméně uvědomovali. O to výraznější však byl převrat, který přišel s digitálními obrazy a zejména s jejich informatizací a elektronizací¹⁰⁾. Obor práce s historickými fondy jako by se náhle roztrhl na tradiční větev objektivistickou a novou větev virtualistickou. Vzhledem k tomu, že toto rozdělení je vázáno na jasně vyhraněné osoby a týmy, vzniká na první pohled dojem, že prostě běžnou akumulací vědění se v dosavadním rámci vytvořil nový obor, osamostatnil se a posléze tento rámec rozšířil. Tak se to snad může jevit tradičnímu konzervujícímu pohledu. Uvidíme však, že tu nejde o kumulativní rozšíření, ale o počátek postupné náhrady jednoho druhým.

Je to zřejmě z toho, že digitální obraz, tzn. digitální obrazová kopie originálního historického dokumentu či materiálu, nefunguje jako ilustrace, nýbrž jako inherentní interpretace skutečného nebo předpokládaného, eliptického lineárního textu. Digitální kopie jakožto technický obraz totiž sama o sobě nic neznamená, nemá žádný smysl a význam. Nabývá jej teprve ve spojení se znalostně informačním aparátom, který ovšem přinejmenším tenduje (pokud se tak přímo nerealizuje) k tomu, aby se z lineárního textu prolomil do hypertextu. Přinejmenším tak

dochází k formálnímu odlišení (základní informace a metainformace (dodatečné informace), odlišení, jež je v lineárního textu realizovatelné spíše jen implicitně, avšak velmi obtížně se dá jasně explikovat. Výrazněji se tak rýsuje možnost dosažení transinformace (nové informace), která neznamená jen přidání dalších dat v téže třídě jevů, ale vytvoření jejich úplně nové třídy¹¹⁾. Pokud to chceme pochopit na nejelementárnější úrovni, potom se obrátíme ke katalogu: z deskriptivního katalogu fondů (jaksi paralelně doplněného jejich digitální verzí) se stává přístupový katalog¹²⁾ k informacím (vystupující v podobě kombinace znalostně informačního aparátu, digitálních obrazů a hyperlinek do širšího elektronicko-digitálního prostředí). Viděno konkrétněji to znamená, že tu není jeden oborově základní (kodikologický či bibliologický) katalog a k němu paralelní oborově speciální (např. uměnovědný, hudebněvědný apod.) katalogy¹³⁾, nýbrž že se průchodem skrze tuto síť vytvářejí různé kontextualizační aspekty a horizonty existující pouze dočasně v přechodných sdružených dokumentech generovaných systémem na základě dotazů. Ztotožňovat metodickou správnost provedení popisu s jeho obsahovou pravdivostí a věcnou skutečností nemá tedy v tomto prostředí vůbec žádný smysl. Technické obrazy tudíž zcela evidentně vedou k transformaci základních přístupů kodikologie a bibliologie. V elektronicko-digitálním prostředí technických obrazů by užití tradičních objektivistických, lineárních a kumulativních přístupů jen vytvořilo chaos nesmyslu¹⁴⁾. A jelikož toto prostředí, jak můžeme pozorovat, spěje k tomu, aby se stalo dominantním, je žádoucí se tohoto nebezpečí vyvarovat.

Můžeme říci, že před očima se nám tu objevuje svět synchronní historie¹⁵⁾. Pro kontextuální pohled při zpracování a využívání historických fondů jsou totiž důležité, ba podstatné tři aspekty, které ukazují tímto směrem. Skrze ně se specifikuje, co si pod synchronní historií představit. A zejména umožňují vyrovnat se s komplementární představou tzv. posthistorie, která poprvé vystoupila zhruba před třemi desítkami let a které se dostalo značného oživení v devadesátých letech 20. století v souvislosti s výraznými změnami globálního světového politického, ekonomického, sociálního a kulturního systému. Většinou se totiž pod dojmem těchto změn synchronní historii jakožto posthistorii rozumí ve smyslu hegelínského konce dějin¹⁶⁾. Po klíčové zkušenosti neúspěšného budování komunismu nám však nezbyvá než vidět tento pohled až nebezpečně blízký pohledu marxistickému, třebaže je orientován na jiné sociální vrstvy. Je ovšem zřejmé, že synchronní historie, resp. posthistorie pojatá jako konec dějin je takovým výkladem skutečnosti, který je spíše ideologický než poznávací. Hlubší diskuse o něm tedy přísluší jinému fóru. Je však možný i výklad z hlediska komunikologického¹⁷⁾, jehož ideologičnost je toliko partikulární a nikoli totální, kterému tedy lze přiřknout primárně poznávací charakter. Vychází z formálních způsobů sdělování informačních obsahů a v předchozích odstavcích k němu byly vytvořeny předpoklady. Zmíněné tři aspekty jsou právě jejich dalším rozvinutím¹⁸⁾.

Za prvé, je to *aspekt intersubjektivní*. Ten byl dosud zkoumán převážně jen v doméně filozofie v koncepci transcendentální fenomenologie, jež se pokouší syntetizovat objektivitu věd a subjektivitu přirozeného života. Pro zpracování a využívání historických fondů je ovšem filozofický pohled ve své odtažitosti bezprostředně nevyužitelný, je nutno jej nějakým způsobem adaptovat. Povšimneme-li si vnitřního napětí vlastního naší představě historie, nebude

to tak obtížné. Je tu na jedné straně objektivní minulost, dění, které skončilo, a jednání, které se dovršilo. Minulost je tak jasně odlišitelná od přítomnosti a přítomného života, může být nezúčastněně nazírána jako zjevně vydělený vnější předmět¹⁹⁾. Vyčleněná a oddělená minulost, objektivní historie může být principiálně bezhodnotová²⁰⁾. Je to ovšem bezhodnotovost jaksi chimérická, lišící se od realismu a pragmatismu sloučením veřejného a rozumného, tzn. dobře pochopeného vlastního zájmu²¹⁾. Jaké je jednání bez hodnot? Je vůbec možno reprodukovat hodnotové jednání bezhodnotové? A tak zcela přirozeně přichází druhý pohled, v němž minulost končí přítomností nejenom na základě představy homogenního lineárního času, který je jím v objektivním pohledu společný, ale ústí v ní i věčně. Minulost se tak stává součástí přítomnosti, je jedním z jejích obsahů. Historie pak profiluje přítomnost a stává se jejím výkladem, jakož to platí i naopak. Oproti jasnému oddělení minulosti a přítomnosti zde naopak dochází k jakémusi splynutí, ovšem docela zvláštního rázu. Ozřejmí se to, pokusíme-li se celou věc nahlédnout ještě jinak: stojí tu proti sobě historie diachronní, spočívající na striktním oddělení časových intervalů, a historie asynchronní, jejímž základem je idea konstruující nějaký ideální řád, stav, vůči němuž se různé časové intervaly takřka sjednocují²²⁾. Je-li historie jednáním a jeho výsledkem, pak je zároveň objektivní v tom smyslu, že je reálná, i subjektivní v tom smyslu, že je vnitřním prožíváním. Řešení tedy není ani v tom, co je tzv. objektivně správné, ale ani v tom, co je tzv. subjektivně přesvědčivé. Řešení lze nalézt jenom v intersubjektivní shodě a vyváženosti.

Pak je ovšem třeba se ptát, jak této intersubjektivní úrovni dosáhnout. Jestliže hlavní potíží, jak se ukázalo, je tu časová linearizace a homogenizace, znamená to, že je nutno zřít se právě toho pohledu. Dosáhnout synchronní historie, neboť o ni tu jde, na úrovni intersubjektivní tedy vyžaduje potlačit hypertrofii chronologičnosti. O to se v jakémsi náznaku pokouší tzv. historie dlouhého trvání a tzv. komparativní historie. Je tudíž žádoucí důsledně postupovat v tomto směru a místo chronologického vymezování se orientovat na vymezování tematické²³⁾. Pokud to pak aplikujeme speciálně na zpracování a využívání historických fondů, plyne z toho, že je nutno soustředit se nikoli na jejich materiální a materiálový substrát, jak to poslední generace považovaly za obvyklé a samozřejmé, nýbrž na jejich informační obsah. Řečeno jinak to znamená, že nejenom nelze ztotožňovat data a informace, jak je to právě pro materiálový přístup typické, nýbrž je nutno mezi nimi striktně rozlišovat, neboť ne každá data jsou způsobilá nést relevantní informaci, resp. informace. Jakkoli nevykročíme za hranice realistického pohledu a budeme souhlasit s tím, že bez fyzického podkladu není možné žádné sdělování informace, a tudíž ani informace sama, přece však fyzický podklad budeme považovat pouze za partikulární podmínku, nikoli za univerzální podstatu. Tím se vyvážeme z fyzikalistického pohledu na dokument a fond, poněvadž závažnějšími se pro nás stanou inherentní a virtuální rysy historického materiálu. Přejít od chronologického pohledu k tematickému na obecné historické úrovni (vyjadřující přechod od protikladu objektivní a subjektivní k intersubjektivitě na úrovni filozofické) tedy znamená pro zpracování a využívání historického materiálu přechod od vnějších k vnitřním znakům. To má závažné důsledky pro konceptualizaci kodikologie a bibliologie, jak uvidíme.

Za druhé, je to *aspekt historického fenoménu*. Ten byl dosud jen v nejobecnějším náhledu naznačen postmoder-

nistickou filozofií napětí mezi partikulárním a univerzálním, anebo byl vytyčen fenomenologií nepředemtnosti. V tomto pohledu se ukazuje scientistická definice základní otázky ve smyslu rozporu mezi materialismem a idealismem jako pseudoprobém. Právě tak se ukazuje, že naivní pozitivismus vyznávaný naprostou většinou tzv. praktických historiků zcela nedostatečně reflektuje základní povahu historie a její vnímání. Naopak se odtud vede odkaz k faktografickému konstruktivismu, původně vázanému na myšlenkový svět analytické filozofie. Tu je však zapotřebí jistého přeznačení či jisté transformace, poněvadž faktografický konstruktivismus byl ve svých počátcích vázán na starý objektivismus správnosti. Ačkoli tu nejde o silný objektivismus pravdivosti, přece jenom je v něm zachován základní rys objektivismu, tzn. nazírání a chápání fenoménu striktně jako předmětu a vylučování jejich nepředemtného základu. Avšak spojení představy faktografického konstruktivismu s představou intersubjektivní vede k tomu, že právě nepředemtný základ historických fenoménů musí být uznán jako to primární, podstatné v nich. V rámci polarity partikulárního a univerzálního se tedy vytváří takový svět mentálních modelů, v němž historický fenomén není něčím předem daným, co je třeba ve skladišti minulosti najít a zevně spojit liniemi či paralelními liniemi s jinými v téže odtazité minulosti nalezenými danými fenomény, nýbrž že je něčím mnohem méně určitým. To méně určité lze charakterizovat jako explikaci implikátních možností: fenomén ve své předmětné podobě v minulosti není; je v ní pouze nepředemtně a zpředměťuje se teprve v procesu svého hledání a nacházení. Vzhledem k tomu, že explikace je vždy jen jednou, ne však jedinou možností toho, co implicitně existuje, je tu celé množství potenciálních podob jako by téhož fenoménu a rovněž tak je tu celé množství vazeb, z nichž ne všechny mohou existovat současně a zároveň. Tradiční dikcí řečeno to znamená, že historický fenomén existuje jako hromadný, nikoli jako jednotlivý jev. Historický fenomén vytváří specifické²⁴⁾ na škále mezi individuálním a univerzálním. I z tohoto změněného pohledu vyplývají závažné důsledky pro kodikologii a bibliologii.

Je tudíž třeba se ptát, jak tyto obecné důsledky realizovat. To je otázka výrazně metodologického charakteru. Lze se však domnívat, že její řešení nemusí být příliš obtížné. Zpracování a využívání historických dokumentů a fondů je založeno na přípravě, zpracování a reprezentaci jednak deskriptivních, jednak selekčních údajů. Tradiční kodikologie a bibliologie, byť ne důsledně, přece jenom do značné míry chápou tyto dva řady údajů jako věcně odlišné, což souvisí s materiálovým objektivismem jejich naivního pozitivismu. Jakmile však deskriptivní a selekční údaje pojmem nikoli v jejich věcné odlišnosti, nýbrž v jejich funkční různosti, potom se vytvoří možnost různých plurálních kombinací. Místo metodologie vytváření specifických diferencí tak vystoupí na povrch metodologie shlukování podle funkční plurality selekčních údajů na základě různých hledisek. Tak se zpětně ukazuje, že metodologie utváření specifických diferencí je teprve druhotná a spočívá na kombinaci různých hledisek prvotní metodologie shlukování. Funkční chápání rozlišení mezi deskriptivními a selekčními údaji pak jasně souvisí s přechodem od dokumentu k hyperdokumentu, k němuž vede využívání informačně komunikačních technologií. V rámci vznikajícího elektronicko-digitálního prostředí pak preference shlukování před vytvářením specifických diferencí souvisí s tzv. personalizací, resp. tzv. customizací. Kodikologie a bibliologie se tedy budou muset vydat na cestu od všeobecně

(míněno totálně) platných zásad a pravidel k flexibilnějším, variabilnějším a alternativnějším postupům. Pokud jsou zásady a pravidla v tomto všeobecném, totálním smyslu odrazem objektivitu, je personalizace, resp. customizace znakem intersubjektivitu.

Za třetí, je to *aspekt historického subjektu*. Ten byl dosud zkoumán především politickou filozofií a na ni vázanými sociálními vědami, a to zejména v rámci konceptů globalizace, interdependentního státu a společenských přerodů²⁵). Tak vplynuly na povrch dosud skryté otázky, kterým se naivně pozitivistický přístup tzv. praktické historie nevěnoval, které tím však nepřestaly být otázkami relevantními. Historický subjekt si v takovém naivně pozitivistickém pojetí odlučujícím od sebe objektivní minulost a subjektivní přítomnost zachoval charakter substance neoscící časově proměnné a podmíněné akcidence. Je to zajisté paradox, protože podle konceptualizace naivního pozitivismu, lze-li použít takový oxymoron, žádné substance nejsou a nemají být. Nicméně nelze popřít, že v jeho myšlenkovém světě fakticky a prakticky existují: jsou jimi podle okolností státy nebo národy. Koncepte etnografického národa²⁶), který je něčím více než pouhým etnikem, to dokládá zcela jasně: máme tu před očima jakousi quasisubstanci, tj. substanci, která substanciálně funguje, ale jako substance svou základní povahou nechce být rozpoznána a uznána. Je jasné, že tak přítomnost proniká do minulosti, jakkoli to naivně pozitivistická historie vehementně popírá. Je tudíž rozumné předpokládat, že historické subjekty jakožto takové quasisubstance jsou toliko podmíněné, a to nejenom hypotetické ve vztahu ke sféře absolutní a transcendentní (pokud o ní v těchto souvislostech zajisté budeme vůbec uvažovat), ale také závislé na výkladu z hlediska zcela konkrétních zájmů (pokud se arci nebudeme domnívat, že může existovat sféra naprosto vyvázaná z jakýchkoli zájmů). Tuto krátkozrakost tradiční naivně pozitivistické historie se pokusila odstranit historie feministická, *gender studies* nebo historie okrajových skupin, upadly však do stejné léčky: quasisubstanci, resp. quasisubstance neodstranily, jen ji, resp. je nahradily jinou, resp. jinými. Jako perspektivnější se jeví pokus tzv. mikrohistorie. Zde přichází rozpoznání, že historický subjekt není substancí, resp. quasisubstancí, nýbrž kolektivní, popř. i individuální osobou. Tzv. mikrohistorie však učinila jenom první z nezbytných kroků: ze všech potenciálních kolektivních, popř. individuálních osob připustila pouze ty, které jsou součástí přirozeného světa ve vymezení bezprostředního osvětí. Jestliže však připouštíme faktografický konstruktivismus, musíme připustit sociální a sociokulturní konstruktivismus vůbec. Potom ovšem hranice mezi tzv. malým světem, osvětím a tzv. velkým světem je relativní, nezřetelná a pohyblivá. Kromě mikrohistorie je nutno postulovat i makrohistorii, která je zároveň civilizační makrosociologií, v žádném případě však není lineární filozofií dějin. A mezi těmito krajními polohami se zajisté mohou nacházet různé *mezzohistorie*. V zásadě je tedy nutno při konstruování historických subjektů brát ohled na tři stěžejní roviny: rovinu civilizačních okruhů, rovinu historických kulturních regionů a rovinu lokální²⁷). Zpracování a využívání historických fondů to musí reflektovat a respektovat.

I zde je třeba položit otázku, jak toho skutečně dosáhnout. Zdá se, že lze navázat na již existující předpoklady, přičemž však je nutná jejich transformace. Klasická formulace rukopisné práce, jak ji podává francouzská škola, předpokládá čtyři vrstvy či spíše složky: archivistiku rukopisů (doložení nosičů dnes i v minulosti), paleografii (po-

stižení rukopisu jako reprezentace písemnosti), kodikologii (postižení rukopisu jako fyzického materiálu ve smyslu jeho archeologie) a bibliografii (evidování a identifikování zápisů, záznamů, textů). Je zjevné, že složky paleografie a kodikologie v této formulaci takřka beze zbytku vymezují oblast vnějších znaků (připustíme-li v tomto pohledu filigranologii jako součást kodikologie), jejíž dosavadní výrazná dominance by, jak už bylo řečeno, měla být omezena. Zbývají složky archivistiky rukopisů a bibliografie, jež jsou v představené klasické formulaci k vnějším a vnitřním znakům i k jejich vztahu vcelku indiferentní. Nadto obě tvoří nikoli nevýznamnou složku tzv. kvantitativní kodikologie²⁸), na jejímž poli se také děje významný krok na přechodu od jednotlivého jevu k jevu hromadnému. Tím se prokazuje souvislost archivistiky a bibliografie se synchronní historií i z jiné strany. Pokud budeme archivistiku rukopisů nadále pojímat nikoli jako pouhou podpůrnou evidenci nosičů v jejím přítomnostním i minulostním aspektu, ale jako celistvé sociokulturní zkoumání rukopisné tradice, a pokud budeme bibliografii rozumět nikoli jako pouhé pomocné evidenci záznamů, ale jako zkoumání textové transmise za použití nastíněné metodologie shlukování v horizontálním i vertikálním aspektu vzájemných souvislostí jednotlivých dokladů²⁹), potom budeme schopni postihnout stopy činnosti historických subjektů na škále mezi krajními polohami jejich otevřenosti a uzavřenosti, flexibility a stability. Lze sice jistě tušit, že s tímto postupem bude muset nezbytně souviset celková faktografická rekonstrukce³⁰), nicméně to nijak nepopírá jeho oprávněnost a potřebnost. A tak se zdá, že vazba sfér intersubjektivitu, historických fenoménů a historických subjektů je dostatečně pevně založena.

Zmíněné tři aspekty je však nutno považovat za nesmírně důležité ještě z jiného důvodu. Již nějakou dobu začínáme specializaci domén pociťovat netoliko v jejich kladných výsledcích prohloubení poznání, ale také v jejich následcích záporných, kterými jsou roztržštěnost a vzájemná marginalizace poznání. To pak v oblastech hranic mezi jednotlivými obory vede leckdy k žabomyším sporům a k formulaci různých pseudoprotblémů. Pomocné vědy historické, do nichž spadají kodikologie i bibliologie, pak žijí chimérou rozporu mezi historií a filologií. Jestliže však přistoupíme na to, že představa intersubjektivitu je zakotvenější ve skutečnosti než rozpor mezi objektivitou a subjektivitou, pak zmizí i rozpor mezi deskripcí nosiče a interpretací záznamu, tedy i mezi historií a filologií³¹). Praktická historie, do níž v jistém smyslu náležejí pomocné vědy historické, stále ještě žije chimérou rozporu mezi historií a sociologií³²). Pokud přistoupíme na to, že představa primární nepředmětnosti historického fenoménu tkví pevněji v realitě než rozpor mezi jednotlivým a hromadným jevem, potom zmizí i rozpor mezi určitě datovaným a atributovaným dílem na jedné a dílem datačně a atribučně neurčitým na druhé straně, tedy také mezi historií a sociologií. A konečně teoretická historie, pokud tak lze říci, jejíž oblast zahrnuje vše, čím se tu zabýváme, žije chimérou rozporu mezi historií a ideologií, ať už jí rozumíme partikulárně jako literaturu, nebo totálně jako propagandě³³). Přistoupíme-li však na to, že představa konstruovanosti historického subjektu lépe vystihuje sociální svět než rozpor mezi domnělou přirozenou daností tzv. malého a domnělou nepřirozeností tzv. velkého světa, pak také zmizí rozdíl mezi přístupem materiálově fondovým a znalostně informačním, tedy i mezi historií a literaturou či propagandou. Nyní jde jen o to, jak tento vstupní náhled rozvinout.

Z předchozího je zřejmé, že zde stojíme před výzvou změny paradigmatu a vybudování nových pomocných věd, jež by změněnému paradigmatu lépe vyhovovaly než ty dosavadní. Na základě přeloženého výkladu se také ukazuje, že tyto změny budou muset být radikální, že nebude moci jít o pouhou adaptaci dosavadních přístupů a postupů, nýbrž že budeme muset přikročit k jejich zásadní transformaci. To zajisté nebude proces, který by se podařilo dokončit během krátké doby. Naopak, musíme se odůvodněně domnívat, že to je úkol nejenom pro nás, ale také ještě pro budoucí jednu dvě generace. My se dnes nacházíme teprve na samém počátku; máme sice některá tušení, jak jsem se snažil ukázat, avšak celkově a s určitostí nevíme, kam tato cesta povede a kde skončí. Pro přítomnost se tedy musíme smířit s takovou mírou neurčitosti v naší práci, na jakou jsme nebyli zvyklí a která někomu může připadat jako nebezpečná cesta do chaosu. Přece však již dnes můžeme vytyčit některé základní myšlenky, jež nás mohou orientovat. Za nejpodstatnější z nich lze považovat tři.

Za prvé, nejde tu pouze o jednotlivé přístupy a postupy, ale o *celkový pohled na svět*. To pro nás znamená zásadní změnu, protože z toho plyne, že kritické myšlení nemůžeme ztotožňovat s myšlením metodickým, jak je to vlastní tradičnímu naivnímu pozitivismu. Metodika je pouze částí kritiky, je relativním zurčněním v rámci celkové neurčitosti. Kritika naproti tomu je intelektuálním postojem k celé sféře neurčitosti, která je nepředmětostí, jak jsme viděli. Z toho plyne jednak, že napříště nebude možno doménu jednoduše charakterizovat jako prolnutí předmětu a metody beze zbytku, jednak že namísto předem daných postupů je nutno stavět do popředí metodu pokus a omylu³⁴⁾, pokud lze v takovém případě o metodě vůbec hovořit. Metoda tak není primárně manuálem konkrétní agendy, ale pokusem o zpředmětnění nepředmětného, zurčnění neurčitého. To znamená vymanit vědecké a odborné činnosti z byrokratizace, které v posledních generacích zjevně podlehly. Z toho pak plyne požadavek na změnu sociokulturní struktury a organizace.

Za druhé, nestačí aby *pohled na svět* byl pouhým prázdňným náhledem; má význam jen tehdy, když *je naplněn obsahem*. Kodikologii a bibliologii, resp. historické knihovnictví vůbec je tudíž nutno pochopit v tomto obsahovém směru a zapojit je pevněji do kontextu knihovnicko-informační práce. Je však jasné, že knihovnicko-informační práci nelze organizovat jako pouhou informační podporu, ale že se musí stát plnohodnotnou informační přípravou. Příprava dat³⁵⁾, o kterou tu jde, tudíž musí být nejenom zařazena do kontextu vyhledávání informace, ale též zapojena do postupu od informace přes metainformaci k transinformaci. Vzhledem k tomu, že tento postup zaručuje pouze znalost jakožto schopnost, nikoli jenom znalost jako vědomost, potom je nutno hovořit o znalostně informační práci, která se v novém paradigmatu stává všeobecnou pomocnou vědou. Je nutno přikročit k jejímu budování.

Za třetí, *fakta, která vyhovují jednomu paradigmatu, nelze v jiném paradigmatu vůbec považovat za fakta*³⁶⁾. Znalostně informační práce jakožto všeobecná pomocná věda odvíjející se od nového pohledu na svět tudíž má za úkol nejenom pořádat existující informace, ale také, ba především, vytvářet předpoklady pro jinou faktografii. Teprve po splnění tohoto úkolu je vůbec možno uvažovat o naplňování prázdňného náhledu obsahem. A právě tady je nutno obrnit se největší trpělivostí, protože to vlastně znamená napsat jiné dějiny, než jsou ty, které známe do-

sud. Ukazuje se tak, že fakta nejsou odtažitě bezhodnotová, ale že naopak těsně souvisí s hodnotami a idejemi. Jestliže tudíž znalostně informační práce bude opravdu zodpovědně plnit svůj úkol, neobejde se to bez ideových střetů, na to je záhodno se připravit.

Změna paradigmatu, vytvoření nové všeobecné pomocné vědy a jiné faktografie se musí odvinout od nějakého určitého bodu. Při jeho hledání je třeba vyjít od struktury otázek, které se nám kladou. Zatím jsme se zabývali první z nich, která zní „proč“. Poslední zní „nač“; té se na tomto místě věnovat nebudeme, poněvadž odpovědi na ni je vyprávění jiných dějin. Zbývají další dvě otázky, které se nalézají mezi nimi; znějí „co“ a „jak“. Tradiční kodikologie a bibliologie z těchto dvou otázek preferovala otázku „jak“ a při odpovědi na ni sestavovala své metodické manuály agendy. Otázku „co“ naopak pomíjela, poněvadž ji vůbec nepovažovala za relevantní. Odpověď na ni se totiž v naivně pozitivistickém přístupu zdála tak samozřejmá, že otázka sama se takřka úplně rozplynula, a tak položit ji se jevilo jako neodporné a diletantské. Odpověď na otázku „co“ byla tedy chápána jako jednoduchá samozřejmost. Jenže právě z takových jednoduchých samozřejmostí vznikají neblahé předsudky, jež se stávají překážkami poznání a v důsledku toho jsou i překážkami pro život. A proto je zřejmé, že pro nás je nyní důležité položit právě tuto otázku, zatímco otázku „jak“ můžeme pominout, protože její základní povaha je spíše prakticko-organizační; je nevhodné, aby byla položena předčasně. Nadto otázka „jak“ má spíše jen podpůrný technický význam, nelze ji tedy řešit bez ohledu na problematiku infromatickou a znalostněinženýrskou, což se vymyká našemu tématu i mé způsobilosti.

Tážeme se tedy, „co“ je to, čím se v kodikologii a bibliologii jakožto ve znalostně informační práci zabýváme, přičemž této otázce rozumíme v intencích již podané odpovědi na otázku „proč“. Shledáváme zde tři postupné vrstvy. První z nich je *pozůstatek minulosti*, v tradiční dikci *nosič*. Nosič, pokud se jím máme zabývat jinak než abstraktně nebo technicky, je sice nemyslitelný bez záznamu a naopak, nicméně ukazuje se, že je rozumné jej analyticky vyčlenit. Základní charakteristikou pozůstatku minulosti je fyzičnost a materiálnost, je to věc přirozeného světa. Jako taková má konkrétní formu, podobu, vlastnosti atp., jež jsou individuální a nezaměnitelné. Následkem hyperakcentování pozůstatku minulosti-nosiče je jednak muzealizace, od níž jsem tyto úvahy odvinul, jednak iluze, že historie se zabývá individuálním. Jsme tu tedy svědky paradoxu: ztotožnění cíle nebo předmětu zájmu s pozůstatkem minulosti-nosičem vede k tendenci omezit jeho využívání, aby se totiž nepoškodil či nezničil opotřebením, aby se ochránil a uchoval. A tak je tu ještě druhá, následná tendence, že totiž pozůstatek minulosti-nosič, pokud na něj pohlédneme prizmatem distribuce a recepce informace, nevystupuje v tomto kontextu sám a o sobě, ale jako katalogový záznam, resp. jako druhotná dokumentace. Čím větší se klade důraz na jeho fyzičnost a materiálnost, tím spíše uniká, že do procesu distribuce a recepce informace vstupuje jen jako druhotná reprezentace. Tzv. archeologie knihy, která se ubírá tímto směrem, tedy vlastně dělá něco jiného, než myslí: zaměňuje skutečnou věc za její obraz, podléhá modlářství. A pak jsme tu svědky ještě paradoxu na druhou: pochopení pozůstatku minulosti-nosiče pouze v rovině individuálního vlastně vede oproti jakémukoli vstupnímu předpokladu k naprosté ahistoričnosti takto zaměřeného studia. Viděli jsme, že historie se zabývá specifickým a že jedině tak může reflektovat horizont uni-

verzálního. Hyperakcentování individuálního naopak vede k tomu, že horizont univerzálního se zatmívá a uniká a že se tedy nedospívá k poznání – výsledkem je nikoli poznání, nýbrž vědění sociální vrstvy, které se těmito věcmi *ex officio* zabývá, tj. něco jiného, než se původně očekávalo. Striktní orientace na pozůstatek minulosti-nosič vede tedy k modlářství a iluzi. Přece však, kdyby nebylo pozůstatků minulosti-nosičů, neměli bychom nic, čím bychom se mohli zabývat. Evidentně zde tedy stojíme před podmínkou sice nutnou, leč nepostačující. To znamená, že zájem o pozůstatek minulosti-nosič musíme realizovat jinak než jako archeologii knihy. Tuto vrstvu lze od ostatních oddělit jen abstraktně, ne však skutečně. Je nutno nahlédnout úvahy o rozlišení praktické a akademické kodikologie jako pseudoproblém³⁷). Pozůstatek minulosti-nosič je pouhá věc, nic víc.

Druhou vrstvou je *text*, v tradiční dikci *záznam*. Vzniká otázka, jak rozumět tomu, co je text. Rozhodně vylučme pohled filologický nebo literárněhistorický, v němž text je něco jako dílo či památka. Právě tak vylučme význam lingvistický, v němž text je transparentní petrifikovanou promluvou jazyka. Naopak přijmout můžeme před-vědecký význam, v němž text je zapsaným jazykovým vyjádřením bez rozlišení aspektu transparentnosti či masivnosti. A právě tak můžeme přijmout význam sémiotický, v němž text je uspořádaným souborem znaků nesoucích význam a podřízených syntaxi a kontextu, které mu dávají celkový smysl, přičemž jednotlivé významy a celkový smysl se pohybují na škále mezi transparentností a masivností. Sémiotický pohled je reflexí pohledu přirozeného a na rozdíl od speciálních pohledů filologického, resp. literárněhistorického a lingvistického je obecný a syntetický. Text v tomto pohledu nemusí tedy nutně být vyjádřen písmem, může jít o jakékoli znaky, symboly, obrazy, zvuky apod. Napětí mezi transparentností a masivností je zároveň napětím mezi určitostí a neurčitostí, předmětností a nepředmětností. Podstatou textu v tomto vymezení je nikoli jeho prostá existence, nýbrž jeho vnímatelnost. Řečeno jinak, text-záznam je fyzický a senzuální. Sám o sobě a sám sebou je zároveň reprezentací. Je to tedy reprezentace prvotní, na rozdíl od reprezentace pozůstatku minulosti-nosiče, která je zásadně jen druhotná. Zkoumání, zpracování a využívání pozůstatku minulosti-nosiče a textu-záznamu tedy nelze klást na touž úroveň. Svou principiální povahou to nejsou paralelní činnosti, třebaže z prakticko-organizačního hlediska je možno, ba nutno, je tak pojmut. Orientace na text-záznam stojí principiálně nad orientací na pozůstatek minulosti-nosič; řečeno jednoduše, je závažnější a důležitější. Je tomu tak proto, poněvadž vnáší prvek neurčitosti a nepředmětnosti, ten prvek, který se pro nové paradigma ukazuje jako podstatný. Jestliže neurčitost a nepředmětnost vyžaduje zurčitění a zpředmětnění, nemůže se tak dít v podřízení vrstvě pozůstatku minulosti-nosiče, neboť tam, jak jsme viděli, to vede jen ke tvorbě iluze na bázi racionální imaginace, nýbrž ve vrstvě, která je oběma těmito vrstvám nadřazena a která druhotnou reprezentaci zpracování pozůstatku minulosti-nosiče, jakož i prvotní reprezentaci zpracování textu-záznamu bude koordinovat a syntetizovat v komplexní reprezentaci reprezentace.

Touto třetí vrstvou je *pramen dějin*, v tradiční dikci *význam*. Pramen dějin je takový text zprostředkovaný pozůstatkem minulosti, který je aktuálně a fakticky kontextuálně interpretován. Je to tedy jednotlivost pro účely příslušné interpretace buď vyčleněná z nějakého hromadného jevu, anebo naopak položená za základ jeho budoucího

shlukování v příslušných intencích. To znamená, že pramen dějin-význam je nefyzický a ideální³⁸), intelektuální, mentální. Není totožný s pozůstatkem minulosti-nosičem, ani s textem-záznamem, ani s jejich mechanickou adicí či kumulací. Je reprezentací jak druhotné reprezentace pozůstatku minulosti-nosiče, tak prvotní reprezentace textu-záznamu, tak také i jejich vzájemného vztahu, i jejich vztahů v rámci vrstev v nichž se nacházejí. Pramen dějin-význam je jedním uzlem husté sítě různých aktuálních, eventuálních, potenciálních, úhrnem virtuálních vztahů. Jako takovému mu v žádném případě nelze přičítat stálost, není ničím objektivně daným, nýbrž je něčím jen relativně vytvářeným. Proměnlivost pramene dějin-významu se týká jeho samotné existence jakožto významu, která není nutná, nýbrž je toliko kontingentní. To znamená, že jak pozůstatek minulosti-nosič, tak text-záznam může nebo nemusí být pramenem dějin-významem. Z hlediska této třetí vrstvy se předchodí dvě vrstvy nacházejí ve sféře neurčitosti a nepředmětnosti. Na úrovni pramene dějin-významu se tak otázka „co“ stýká s otázkou „nač“. Pokud to nahlédneme ze znalostně informačního hlediska, přesnost a úplnost vyhledávání pramenů dějin jejich vytvářením jsou vždy jenom relativní a zásadně konstruktivní, nikoli absolutní a objektivní. Toto vědomí by mělo být obranou před notorizací poznání, před zaměňováním poznání a vědění. Teprve v této poloze se nachází cíl transformace kodikologie a bibliologie, který vyvolalo praktické vytváření a užívání technických obrazů na poli práce s historickými dokumenty a fondy.

Náhled na pozůstatek minulosti, text a pramen dějin však je žádoucí ještě dále rozpracovat. Základem je obecná typologie dokumentů, vycházející primárně nikoli z nosičů jako záznamových médií, ale z jejich umístění v perspektivě našeho pohledu na celé pole zájmu. Vzhledem k tomu, že náš pohled je relativní, poněvadž je dán stanoviskem (jak v prostředí technických obrazů plyne z modelu fotografie), může se jeho naplnění objekty měnit, a to nejenom co do jejich počtu, ale také pokud jde o jejich povahu. To znamená, že hranice mezi jednotlivými takto vytvořenými typy dokumentů jsou sice v obecném pohledu více méně jasné, avšak příslušnost jednotlivého konkrétního dokumentu k tomu kterému obecnému typu není stálá, není jednou provždy dána. Z toho jednak plyne, že rozlišení mezi kodikologií a bibliologií má význam pouze praktický, nikoli však zásadní. A plyne z toho také to, že objekty zájmu se nacházejí v poli kontinuity, že jako diskrétní se vyjevují teprve v aktuálním pohledu, který mezi nimi začíná diferencovat a v tom smyslu je teprve vlastně vytvářet. Obecná typologie dokumentů (a nezáleží na tom, zda jde o dokumenty v pravém smyslu, nebo o pouhé quasidokumenty či hyperdokumenty nebo multimodální dokumenty³⁹) je tedy velice jednoduchá. Primární dokumenty jsou originální historické dokumenty bez ohledu na svůj formát, tzn. nezávisle na svém záznamovém médiu. Ať už je nosič původní nebo náhradní, záznam je stále týž. V partikulárním pohledu je záznam shodný, v univerzálním pohledu je totožný. Tradiční pozitivistická dikce nazývá tyto primární dokumenty prameny, nikoli však v témž smyslu, ve kterém o pramenech hovořím zde. Sekundární dokumenty jsou dokumenty o primárních dokumentech. Zjednodušeně řečeno, jsou jejich badatelským zpracováním, jejich interpretací či explikací. Také zde je zcela hostejný jejich formát a rovněž tak pro ně – *mutatis mutandis* – platí představa partikulární shodnosti a univerzální totožnosti. V tradiční pozitivistické dikci jsou tyto sekundární dokumenty nazývány literaturou. Terciární dokumenty jsou

dokumenty o primárních a sekundárních dokumentech, podávají jejich znalostně informační zpracování. Jsou to katalogy, bibliografie, dokumentace, rejstříky, indexy apod. A poněvadž jakýkoli pohled je pouze relativní vzhledem ke stanovišti a poněvadž teprve v něm se objekty skutečně vyjevují, nejsou terciární dokumenty pouhým přehledem či soupisem objektivně existujících dokumentů primárních a sekundárních, nýbrž jsou jednak vstupem do celého znalostně informačního prostředí mediovaného dokumenty, jednak prostředkem orientace a navigace v tomto prostředí. Vytváření terciárních dokumentů není pouhou informační podporou, ale spíše znalostní přípravou⁴⁰. Kodikologie a bibliologie se tak sjednocují v jedinou disciplínu, v jejímž zorném poli není primárně dokumentový materiál tříděný podle jednotlivých formátů, ale celkové textové kontinuum, které následně rozpracovávají do různých funkčních aspektů. Vlastním předmětem kodikologie a bibliologie nejsou ani jednotlivé dokumenty, ani jednotlivá záznamová média, nýbrž prostředí jejich produkce, komunikace, distribuce a recepce. Kontinuita idejí je přetvářena v diskontinuitu diskursů.

Obecná typologie však je jenom prvním náhledem, který musí být dále strukturován, aby na jeho základě bylo možno dosáhnout praktických výsledků. Musí být prolut nějakými dalšími aspektovými či kontextovými roviny, které umožní propojit obecné typy a jejich jednotlivé konkrétní zástupce. Lze pak elementárně rozlišit aspekt horizontální a aspekt vertikální. Základem těchto aspektů jsou vztahy mezi jednotlivými dokumenty (quasidokumenty, hyperdokumenty, multimodálními dokumenty), které je spojují v dokumenty, jež jsou pouze dočasné povahy, mají toliko aktuální existenci, jsou tedy přechodnými sdruženými dokumenty⁴¹ vzniklými na základě nějakého užitého hlediska. Aspekt vertikální pak uvádí dokumenty do vztahu na bázi genetické, aspekt horizontální na bázi tematické. Časovost, temporalita, chronologičnost tedy není jedinou přístupovou cestou k dokumentům a jejich shlukům, protože jako relevantní se ukazuje být i časová simultaneita. Neznamena to sice, že by se úplně rušil rozdíl mezi chronologičností a simultaneitou, nicméně mizí jejich kontradiktorní nastavení. Potom ovšem také striktní rozlišení mezi primárními, sekundárními a terciárními dokumenty přestává být specifickou diferencí a stává se pouhým rozlišením pragmatickým, metodickým či technickým. To znamená, že v kodikologii a bibliologii se důraz přesouvá z materiálových vlastností jednotlivých dokumentů, nosičů, záznamových médií na funkční určení charakterizovaná jednotlivými *ad hoc* vzniklými přechodnými sdruženými dokumenty, které jsou pouhými výsečemi celkového informačního, komunikačního a znalostního prostředí, nikoli samostatnými entitami. Obecná typologie dokumentů spojená s jejich nazíráním ve vertikálním a horizontálním aspektu je tak základem pro další postup, kterým dochází k transformaci kodikologie a bibliologie. Tak jako druhá industriální vlna je postupně nahrazována třetí vlnou informační⁴², tak se také mění podstata kodikologie a bibliologie.

Nosnými se tu ukazují být především tři přístupy, jež mohou být podle okolností jak oddělené, tak kombinované. Všechny však jsou založeny na takovém pojetí terciárních dokumentů, které zdůrazňuje nikoli unikátní vazbu k příslušným primárním, resp. sekundárním dokumentům, nýbrž multiplicitu těchto vazeb. První reflektuje především katalogizaci jakožto proces, tzn. bere ohled zejména na její pragmatickou funkci. Je základní transformací tzv. praktické kodikologie. Spočívá v přechodu od lineárního pohle-

du k pohledu strukturálnímu tím, že vytváří a jasně odlišuje čtyři základní horizonty katalogizace. Ty jsou určeny především svou funkcí; nemají tedy primárně hodnotový význam – toho mohou nabýt teprve v procesu naplňování své funkce, kterému lze přiřknout určité místo na hodnotové a kvalitativní škále. Horizont evidence naplňuje funkci prostého přehledu nosičů, záznamových médií, pozůstatků minulosti. Zaměřuje se na pouhé zaznamenání toho, co je kdekoli jakýmkoli způsobem k dispozici k nějakému dalšímu využití. Spojit katalogový záznam s katalogizátem je na tomto horizontu možné toliko nepřímo skrze nějaký organizovaný systém označení v rámci institucionálního fondu apod. Je to organizačně administrativní úroveň kodikologie a bibliologie, jež je zcela dostatečná v těch případech, kdy nejsme z různých důvodů schopni provést přechod od pozůstatků minulosti k textům. Horizont identifikace naplňuje funkci popisu katalogizátů, přičemž k pohledu na nosič připojuje pohled na záznam, text. Zaměřuje se tudíž na bližší charakteristiku toho, co je k dispozici a co bylo připraveno a předzpracováno na horizontu evidence. Spojit katalogový záznam s katalogizátem už lze na horizontu identifikace přímo bez ohledu na jakýkoli organizovaný systém označení a kterýkoli institucionální fond apod. Kodikologie a bibliologie se zde posouvá na úroveň profesionální. Vzhledem k tomu, že tu je překročena elementární organizačně administrativní úroveň, může vzniknout iluze tzv. vědeckého katalogu, ovšem pouze za předpokladu hyperakcentování materiálového a hypoakcentování funkčního aspektu⁴³. Taková úroveň je zcela dostatečná v těch případech, kdy nejsme z různých důvodů schopni provést přechod od textů k pramenům dějin. Oba tyto horizonty – evidence a identifikace – vytvářejí sféru potenciálního: je nutné ještě další znalostně informační zpracování, které teprve dokončí znalostní přípravu a vytvoří podklad pro jakékoli další soustavnější bádání. To se děje na dvou dalších horizontech. Horizont kontextualizace naplňuje funkci vzájemné multiplikace vazeb mezi různými katalogovými záznamy a katalogizáty za využití postupů analogie a hypertextualizace. Jednotlivé dokumenty – ať už katalogové záznamy, nebo katalogizáty – jsou tu chápány jako pevné součásti shluků, v nichž se nacházejí, a v jistém smyslu jako jejich pouhé odvozeniny, jakési konkrétní deriváty těchto shluků. Katalogový záznam tak odkazuje k síťovému propojení katalogizátů v rámci příslušného shluku. Je to interdisciplinární úroveň kodikologie a bibliologie, jež nastává v těch případech, kdy jsme schopni provést přechod od textů k pramenům dějin. Řečeno jinak, na tomto horizontu dochází k přechodu od věcí různého řádu k jejich významům. Horizont integrace jednak představuje nahlédnutí materiálu nejenom na faktografické, ale především na sémiotické úrovni, jednak spojení přístupu materiálového a funkčního. Multiplicita vzájemných vazeb mezi katalogovými záznamy a katalogizáty se na tomto horizontu umocňuje, takže referenčním pozadím jsou shluky shluků dokumentů, jakož i vazby mezi materiálovými a obecnými typy dokumentů. Je to transdisciplinární úroveň kodikologie a bibliologie, na níž vystupují do popředí významy významů, jež jsou základem synchronní historie. Je zřejmé, že na horizontu integrace už dochází k volnému přechodu k dalšímu badatelskému zpracování, hranice je tu zcela nezřejmá – kodikologie a bibliologie vplývají do historie v širokém smyslu.

Druhy z těchto přístupů reflektuje především objektovou orientovanost bibliografické práce. Vychází však nikoli z pevně stanovené deskriptivní metodiky, nýbrž se zaklá-

dá na funkčních požadavcích kladených na bibliografický záznam, resp. bibliografické záznamy. Soustředí se na bibliografickou jednotku ve smyslu sdělení, nikoli ve smyslu konkrétního věcného doložení. Tím je možno sjednotit dosavadní rozdílné přístupy kodikologie a bibliologie. V materiálovém přístupu totiž hraje výraznou roli primární poloha soustředění na základní fyzickou reprezentaci, kterou je v případě rukopisu jednotlivá kniha a v případě tisku série exemplářů vydání. Soustředěním na sdělení jakožto smysl a nikoli na reprezentaci se tato poloha stává až sekundární a do popředí se dostává sdělení jakožto jednota významu a smyslu, jejíž materiálová fyzická reprezentace je až dalším rozvedením. Tak i zde shledáváme čtyři podstatné horizonty⁴⁴⁾, do nichž se strukturuje dokumentově informační pole. Horizont položky (jednotky) se zaměřuje na exemplář vydání, na jednotlivou složku knihovního fondu, na materiálový objekt, na fyzickou knihu. V tom se vlastně shoduje s horizontem evidence při přístupu z hlediska reflexe procesu katalogizace. Význam tohoto horizontu je praktický, organizačně administrativní, neboť je základem pro elementární knihovnické služby dokumentového typu. Horizont provedení se zaměřuje na vydání jako celek bez ohledu na jeho jednotlivé exempláře. To ovšem platí pouze pro oblast bibliologie, jak je zřejmé. S ohledem na jednotlivostní a nikoli sériovou technologii produkce rukopisů však kodikologii dosud tento horizont splyval s horizontem položky. Zdá se však, že i zde můžeme nalézt jisté prvky sériovosti a z ní plynoucí homogenizace, které jej zakládají i pro oblast rukopisného materiálu. Je to dílenská povaha práce skriptorií a zejména využívání tzv. pecí pro rukopisnou knižní produkci. Tento horizont je tedy již znalostní, neboť se na něm explikují inherentní vztahy fyzického materiálu a konstruuji modely distribuce informace. Oběma těmito horizontům odpovídají nějaké smyslové skutečnosti a fyzické či spíše materiálové entity – v prvním případě jednotlivostní, ve druhém hromadné povahy. Další dva horizonty naproti tomu jsou povahy ideální. Horizont vyjádření odkazuje k proměnlivosti sdělení, na něm se představují různé adaptace, inscenace, redakční zpracování, překlady apod. Ukazuje sdělení jako součást kultury a má tendenci přizpůsobit sdělení současné či dominantní živé kultuře. Různé současnosti jsou na něm postupně zahrnovány do jediné přítomnosti, přičemž však jsou stále rozlišitelné ve své různosti či jinakosti. Entity na tomto horizontu jsou však přístupné nikoli přímo, nýbrž jen nepřímo skrze horizonty provedení a posléze položky. Horizont vyjádření tak má částečně virtuální existenci: jeho původní vytvoření je interpretací a jeho následné odhalení v reprezentacích položek a provedení je rovněž tak interpretací. Konstrukce continuity různých současností recipovaných v jediné přítomnosti tak je také interpretací – dějiny se stávají relativně samostatným výtvořem, nikoli prostým odrazem minulosti, tj. postupných různých minulých současností. Horizont díla je referencí toho, co je základem vyjádření a je reprezentováno v provedeních a položkách. Dílo je čistě virtuální entitou, zásadně není přístupné přímo, nýbrž jen skrze interpretace a jejich reprezentace. Že by dílo bylo možno vskutku odhalit v tzv. kanonickém textu tzv. kritické edice, že by snad bylo totožné s tzv. archetypem je tudíž pouhou iluzí. Dílo v tomto smyslu není uzavřeným a dokončeným útvarem, nýbrž sítí vztahů, které je nutno strukturovat a reflektovat; každá taková struktura a reflexe je však jen dílčí a relativní: dílo je tedy nekonečným sevřeným mezemi⁴⁵⁾. A tak lze shrnout, že reflexe objektové ori-

entovanosti bibliografie a funkčních požadavků kladených na její výstupy ukazuje poměrně bohatou strukturu tohoto výseku skutečnosti: dílo je vstupní intencí, vyjádření je jeho kulturní redakcí, provedení je jeho sociální organizací, položka je jeho konkrétní reprezentací – a to vše za předpokladu aktuální recepce. Kontinuita idejí se tu ukazuje jako ožívování mrtvé kultury v rámci synchronní historie.

Třetí z těchto přístupů reflektuje zejména potřeby věcného popisu a pořádání znalostí, přičemž využívá inspirace informatikou. Jde tu o tzv. ontologie a tzv. topikové mapy⁴⁶⁾. Postup od lineárního pohledu ke strukturálnímu se zde realizuje v pohledu dimenzionálním, resp. multidimenzionálním. Tento přístup principiálně spočívá v racionálním postizení napětí mezi velmi specifickým a málo specifickým. Děje se tak zároveň ve sféře kategoriální a faktografické, jež se obě vztahují k časoprostorovým souřadnicím. Ve všech těchto sférách – časoprostorové, kategoriální a faktografické – lze na základě pragmatické funkčnosti konstruovat různé aspekty, na jejichž základě je pak možno modelovat multidimenzionální znalostně informační prostor. Určení entit tedy není dáno prostou přesnou datací a různými druhy přesných atribucí na jednotlivostní úrovni, nýbrž průnikem linií nacházejících se v různých křížících se dimenzích. Tím způsobem lze dosáhnout postupného zurčítování neurčitého a racionálně je reprezentovat. Rozpracovat tyto postupy je však nemožné a nemyslitelné za použití nástrojů tradičního tištěného prostředí, protože ty jsou důsledně založeny na lineárnosti a diachronnosti, zde však je zapotřebí strukturalnosti či dimenzionálnosti a simultaneity či synchronnosti. Pokud by se měl přístup ze strany tzv. ontologií a tzv. topikových map názorněji přiblížit, je srovnatelný spíše s koordinovanou soustavou unitermu⁴⁷⁾ než s různými prekoordinovanými či postkoordinovanými soustavami⁴⁸⁾ tradičního věcného popisu, protože hierarchie tu nejsou stabilní, ale flexibilní.

Vzhledem k tomu, že tento přístup je složitější a komplexnější než předchozí dva a že se nachází teprve v samých svých počátcích, jsme způsobilí postupovat zde spíše jen cestou pokusu a omylu než na základě jasných obecných principů. Posloužím si tedy jedním z možných příkladů, který je pokusem zpracovat evropský historický materiál v síťovém elektronicko-digitálním prostředí⁴⁹⁾. Základem je tu tzv. metodologie LATCH, kde „L“ znamená místo (*location*), tj. prostorovou souřadnici, „T“ čas (*time*), tj. časovou souřadnici, „C“ kategorii (*category*), tj. sféru či výšeč skutečnosti a „H“ hierarchii (*hierarchy*), tj. vnitřní strukturu této sféry či výšeče. Kategorie a hierarchie nejsou samostatné entity, jak je zřejmé, ale vzájemně se prolínají, tvoříce tak tematické pole, tzn. oblast toho, co lze považovat za málo specifické. Vytvoříme-li tedy např. kategorie politického, ekonomického, sociálního a kulturního a dále je strukturujeme v dílčí hierarchie, vzniká tu dvojitá možnost. První – jednodušší – je kombinace s určením času a místa při věcném popisu toho kterého dokumentu. Druhá – složitější – je prolnutí kategoriálních dimenzí tím, že některé hierarchické entity v jejich rámci jsou společné pro více kategorií. Efektivní je obě tyto možnosti spojit: znalostně informační prostředí tak už na úrovni málo specifického nabývá plastičnosti a vymaňuje se z jednodimenzionální linearity. Praktické provedení je nakonec velice jednoduché – je to anotace či indexace na úrovni dokumentu; to je nespornou výhodou. Nevýhodou je to, že takto vzniklá hesla jsou pouze zvějšku přiložená označení, která neumožňují postihnout inherentní rysy

dokumentu, a že to jsou označení postihující pouze sféru málo specifického.

A tak je nutno pokročit z kategoriální úrovně na úroveň faktografickou, a to tak, aby mohlo být postiženo jak ontologické složení faktu, tak jeho konstruovanost mentálními modely. Tu je potom důležitá koordinace dvou pohledů, formálního a věcného. Ve formálním pohledu lze rozlišit pojmy (*concepts*), které jsou abstraktními entitami, zástupce (*instances*), jež jsou jejich konkrétními projevy, a vlastnosti či vztahy nebo vazby (*properties*), které jsou mezi pojmy, následně mezi jejich zástupci a také mezi pojmy a zástupci navzájem. Ve věcném pohledu lze fakt charakterizovat různými dimenzemi a nahlížet na něj jako na jejich průnik. Zdá se, že je rozumné vidět tu pět takových dimenzí, totiž událost (*event*), historický pojem (*historical notion*), individuální osobu (*person*), kolektivní osobu (*group*) a artefakt (*artifact*). Každá z těchto dimenzí je charakterizována pojmy a jejich vlastnostmi, vztahy a vazbami a naplňována konkrétními zástupci těchto abstraktních pojmů, jakož i jejich vlastnostmi, vztahy a vazbami. Tím je evidentně postižena sféra velmi specifického, jež – vzhledem ke korelaci pojmů a jejich zástupců – konstruuje vztah mezi univerzálním a individuálním i naopak. Nesmírnou výhodou zde je, že tu lze koordinovat jak popisná hesla jakožto zvnějšku přiložená označení, tak klíčová slova jakožto inherentní rysy dokumentu. Anotace se tu tedy provádějí nejenom na úrovni dokumentu jako celku, ale také uvnitř dokumentu na slovní úrovni. Takováto indexace je přirozeně velice náročná jak časově, tak pracovní, takže je třeba ustavičné volby míry hloubky a podrobnosti. Nelze tu poskytnout žádné zásady či pravidla typu manuálu agendy podávajícího povinnou metodiku, naopak – znalost se tu spojuje s uměním. To je blízké práci s *markupem* vnitřně strukturujících značkovacích jazyků⁵⁰⁾, a tedy tu vzniká základ pro jednotné zvládnutí síťového elektronicko-digitálního informačního, komunikačního a znalostního prostředí.

Pokud pak spojíme zpracování kategoriální a faktografické úrovně, lze využít potenciálu napětí mezi málo specifickým a velmi specifickým pro vskutku sofistikované pořádání znalostí a přesunout je tak ze sféry pouhé informační podpory do sféry znalostní přípravy. Získáme totiž plastický a mnohotvárný multidimenzionální prostor: vedle času a místa se zde nacházejí čtyři kategoriální oblasti a pět faktografických aspektů, tedy celkem jedenáct různých dimenzí, které se virtuálně pronikají. To znamená, že body a linie jejich průniku nejsou stálé a jednou provždy dané, nýbrž proměnlivé, závislé na kontextu. A kontext, jak je zřejmé, není objektivní vlastností dokumentů (a tím méně skutečností, kterou dokumenty reprezentují), nýbrž intersubjektivním vztahem zpracovatele a uživatele. Právě proto nelze podat jednotný a jedno-jednoznačný manuál agendy: intersubjektivní vztah se liší podle programového zaměření a strategického postupu při jeho naplňování. To je paradigmatická změna, s níž se musíme sžít. Zároveň však koordinace časoprostorových souřadnic, kategoriální a faktografické úrovně, jakož i anotace na úrovni dokumentu a na úrovni slovní otevírá ještě další cestu ke zvládnutí elektronicko-digitálního prostředí znalostním a nikoli jen formálně technickým způsobem. Popisná hesla a klíčová slova totiž mohou být filtrem nasazeným na málo přehledné až nepřehledné výsledky plnotextového vyhledávání robustních vyhledávacích strojů. Takovým způsobem by nakonec mělo být lze dosáhnout personalizace nástrojů, které poskytují informačně komunikační technologie, a

v důsledku toho i celého elektronicko-digitálního prostředí. V přítomnou chvíli je to sice pouhá budoucnostní vize, avšak dnes již můžeme vědět, že je uskutečnitelná.

Aby však bylo možné tyto tři představené paradigmatické přístupy komplexněji realizovat a nepřestávat na pouhém pokusnictví, vyžaduje to zásadní proměnu institucionálního pozadí jak kodikologie a bibliologie, tak vůbec knihovnicko-informační práce. Jakmile totiž knihovnicko-informační práce přestává být pouhým servisem a stává se prací znalostní volně propojenou s bádáním (což z horizontově pojatých paradigmatických přístupů zcela přirozeně vyplývá), knihovna nemůže zůstat pouhou fabrikou na skládání a půjčování knih, byť by to byly knihy historické. Úkol ochrany a uchování, který s sebou knihovna nese z celé hluboké tradice přirozeně zůstává pro její činnost podmínkou nutnou, zároveň však je jasné, že jde o podmínku nepostačující. Horizontové pojetí ať už procesu katalogizace nebo bibliografické práce či pořádání znalostí totiž před nás klade další úkol, který je právě tak nutnou podmínkou knihovnicko-informační práce. Je to informační obsah, jeho zpracování a zhodnocení, nikoli jen soustředění na dokument v jeho věcné a formální povaze. Tradiční čtyřstupňové rozřídění knihovnických činností na doplňování, zpracování, správu a ochranu, jakož i zpřístupnění fondů se stává nedostatečným. Právě tak nedostatečným se stává takřka výhradní ztotožnění služeb se zpřístupněním, které vlastně znamená, že službám se převážně rozumí pouze jako dokumentovým, přímým a v podstatě zaměřeným na blízkého uživatele. Takové pojetí služeb je nejen poněkud archaické. Je tudíž zřejmé, že institucionální transformace, o kterou jde, se musí zakládat nejprve na proměně pojetí služeb. Uvážíme-li, že veškerá lidská činnost, která přesahuje čistě privátní sféru, je v přítomnosti pojímána jako kategorie služeb (hovoří se o službách jednak výrobních, jednak osobních, jednak symbolických a analytických⁵¹⁾), potom je také zřejmé, že jako služby je nutno pojmout veškerou činnost knihovny jako celku, nikoli jenom její speciálně vymezenou část. Jde tu o prohloubení strukturace a změnu akcentu.

Z hlediska chápání nejenom odborných, ale vůbec společenských činností jako služeb, jak se projevuje v rozlišení služeb výrobních, osobních a symbolických a analytických, je tedy možno zcela analogicky vidět veškeré činnosti jakékoli institucionální knihovny jako služby. Dosud však byla knihovna jako instituce nahlížena ve smyslu funkčního managementu vzniklého a rozpracovaného v 18. a 19. století: je to „kamenný dům“ naplněný fyzickými věcmi, o které pečují lidé; to je jejich hlavní starost. Viděno jinak, je to jen aplikace téhož modelu, na němž je postaven industriální podnik, fabrika. Vzhledem k tomu, že péče o „kamenný dům“ a fyzické věci v něm uložené vyžaduje celé spektrum různých činností, jsou organizovány na základě hierarchie specializací, což se projevuje v umné pyramidální struktuře různých funkčních útvarů tvořících dohromady knihovnu. Viděno jinak, je to jen aplikace téhož modelu, na němž je postaven mocensko-organizační útvar, regiment regulérní armády. A vzhledem k tomu, že v pyramidální hierarchické organizaci je pro její hladký chod podstatné důsledné uchování informace nezmeněné a naopak nežádoucí je její kvalitativní proměna, musí být takto založená instituce odvíjena od moci vědění, tj. od diskursu, nikoli od volnosti poznání, tj. od dialogu. Viděno jinak, je to jen aplikace téhož modelu, na němž je postavena instituce pro šíření „pravého vědění“, státní škola. Tradiční knihovna tedy funguje tak, že za prvé – proto-

že je „kamenným domem“, v němž se nacházejí pyramidálně a hierarchicky organizovaní lidé – je správou nemovitého majetku a speciální větví civilní správy; za druhé – protože lidé v „kamenném domě“ ony fyzické věci zapůjčují dalším lidem přicházejícím z okolního světa tak, aby je nezměněné přijali zpět – je správou komunikace „pravého vědění“. Tradiční knihovna je vysloveně hierarchickou institucí, není ničím více než pomocným odborným úřadem. Zjednodušeně na samu podstatu to znamená, že tradiční knihovna je dokumentovou, nikoli informační institucí. Z toho nakonec plyne, že – poněvadž „kamenný dům“, fyzické věci i lidé tu zůstávají, ale dokumenty už tu nejsou – je třeba stejné věci dělat jinak. Je třeba jejich strukturální vztahy nahlédnout v jiné perspektivě.

Na tomto základě lze pochopit dominantní činnosti tradiční knihovny jako sice nutné, ale zcela nepostačující, tzn. nelze je nadále za dominantní činnosti považovat. Vzhledem k tomu, že zájem se rychle přesouvá jinde a že na činnosti je třeba nahlížet pragmatičtěji a finalitně, stávají se činnosti tradiční knihovny nikoli snad marginálními, v každém případě však pouhými podpůrnými službami. Jsou to sice služby, na nichž spočívá knihovna jako instituce, jsou dokonce profesionální a ve smyslu dělby práce, profesionalizace a specializace odborné, nicméně právě z pragmatického a finalitního hlediska jsou pouze servisní či asistenční, protože jejich věcný obsah již není v souladu se znalostním cílem knihovnictví jako oboru a jeho sociokulturní funkcí. Na této úrovni se nachází pouze materiální substrát knihovnicko-informačních služeb (mezi něž v širším smyslu patří i kodikologie a bibliologie), nikoli jejich vlastní podstata. Při bližším pohledu lze podpůrné služby rozdělit do dvou hlavních větví. V první z nich – nazvěme je službami základními – je předzpracovávání obsahu pro vlastní knihovnicko-informační služby, jakož jsou připravovány i další podmínky pro ně. Je tedy třeba vidět tu dvě odlišná zaměření závislá na povaze materiálu: jednak služby fondové v základu totožné s tradičním vymezením vnitřních knihovnických činností (akvizice, zpracování, správa, ochrana), jednak služby síťové obracející se k novému elektronicko-digitálnímu prostředí (zdroje, infrastruktura, rozhraní). Ve druhé větvi – hovoříme tu o službách provozních – je organizačně zajišťován chod knihovny jako „kamenného domu“ (služby materiálně technické) i jako instituce (služby administrativně finanční a personální). A přirozeně za tím vším je nutno vidět všeobecný management celku. Bez podpůrných služeb by bylo nemožné poskytování jakýchkoli služeb sofistikovanějšího rázu, nebyla by bez nich myslitelná knihovna jako instituce, ať už bychom jí rozuměli jakkoli. To znamená, že tyto služby je nutno považovat za samozřejmost, zároveň však v žádném případě nemohou být cílem, třebaže tradiční industriální model knihovny k tomu přímo svádí a obvyklý knihovnický praktikismus k tomu zhusta vede. Musí tudíž být po všech stránkách co nejjednodušší, nejrychlejší a nejpružnější, aby bylo lze soustředit zájem a úsilí na služby vyšší úrovně. V tom spočívá jedna strana transformace kodikologie a bibliologie z hlediska fungování knihovnicko-informačních služeb: na úrovni základního zpracování je nejdůležitějším úkolem stručnost a jednoduchost, což je nepochybně diametrální rozdíl oproti dosavadní tradici zdůrazňující podrobnost, tzn. složitost a rozsáhlost. Pohled prizmatem podpůrných, resp. základních služeb rozhodně vede k důrazné pragmatizaci praktické kodikologické a bibliologické práce a všech jejich aplikací.

To, co jsem nazval podpůrnými (základními a provozními) službami, se ovšem v dikci tradičního knihovnictví službami nenazývá. Tradiční knihovnictví vidí službu nikoli uvnitř instituce, ale výhradně v působení instituce navenek jako zpřístupnění následující po doplňování, zpracování, správě a ochraně. Služby v tomto tradičním pohledu se chápou především jako styk s uživatelem, čtenářem, badatelem. Tak se sice formuluje představa uživatelského požadavku, ale vůbec se nefeší otázka, jak se uživatelský požadavek vztahuje k zájmu uživatele, protože se pracovní předpokládá jejich totožnost, anebo alespoň jejich zcela bezprostřední souvislost. Avšak vzhledem k tomu, že tradiční novověké myšlení vůbec (tedy novověké paradigma) je spíše deterministické a pozitivistické než finalitní a pragmatické, že je spíše strukturalistické než funkcionalistické, má ve všem všudy tendenci vycházet spíše z podmínek než z účelů, aniž si ovšem uvědomuje, že jde zpravidla o podmínky umělé a nikoli přirozené. Jaksí automaticky, neuvědoměle se tedy předpokládá, že z konstrukce takových určitých podmínek mají vycházet účely a ne naopak. To ve svém důsledku vede k tomu, že zpřístupnění se řídí doplňováním, zpracováním, správou a ochranou a ne naopak, že tedy knihovník vnucuje své – v podstatě institucionální – účely a zájmy uživateli, místo aby se řídil účely a zájmy uživatelovými. V oblasti kodikologie a bibliologie to znamená, že se výrazně omezuje okruh uživatelů a obvykle zůstávají jen takoví, kteří jsou podobní knihovníkům (nebo naopak). Tím se lidské prostředí, v němž probíhá knihovnicko-informační práce, nesmírně homogenizuje. Lze se však obávat, že se tím zároveň marginalizuje. Takovéto tradiční knihovnictví je evidentním výronem masové společnosti, jež dosáhla svého vrcholu ve 20. století. Vzhledem k tomu, že tato masová společnost se již nějakou dobu rozpadá a výrazněji segmentuje, stává se právě takovéto omezené pojetí služeb neúnosným. Z prostých bezpříznakových služeb je třeba vytvořit osobní služby dominantního elektronicko-digitálního prostředí.

Je tedy zřejmé, že osobní služby se musí ubírat cestou od masovosti k segmentaci, že jejich cílem musí být to, čemu se v jiných oblastech říká personalizace nebo *customizace*. A tak je osobní službu nutno nahlížet ve dvou různých rovinách, jednak jako služby dokumentové (tedy takové, které jsou dominantní v tradičním pojetí), jednak jako služby informační (tedy takové, které jsou v tradičním pojetí spíše marginální a které v procesu institucionální transformace výrazně nabývají na významu). Dokumentovým službám není třeba se na tomto místě příliš věnovat, stačí jejich prostý výčet: jde o prezenční, příp. absenční výpůjční agendu, o meziknihovní výpůjční službu a o (elektronické) dodávání dokumentů. V posledních letech však lze dokumenty stále snadněji získat i mimo institucionální knihovny a jejich fondy a tato cesta míjející knihovny se stává stále obvyklejší. Osobní služby je proto třeba transformovat ve směru posílení služeb informačních, jež lze vidět především v referencích, rešerších a konzultacích. V realizaci těchto služeb splyvá na elementární úrovni zmíněná personalizace a *customizace* na jedné a paradigmatické horizontové a aspektové vidění skutečnosti na druhé straně. Podstatou institucionální transformace je přechod od poskytování osobních informačních služeb *ad hoc*, tj. zodpovídáním jednotlivých dotazů a využíváním jednotlivých informačních požadavků k jejich uořizování jako znalostně informační podpory příslušných pracovišť a programů. Takovéto pojetí osobních informačních slu-

žeb zcela přirozeně předpokládá rozrušení dosud nepřekročitelných hranic mezi různými institucemi, jakož i jejich pojetí jako služeb nepřímých (nikoli přímých, jak bylo dosud obvyklé). Předpokládá to také nadfaktografické pojetí těchto služeb. Předpokládá to tedy celkem jiné zaměření knihovnictví. Pro kodikologii a bibliologii z toho plyne potřeba pojmout všechny otázky související s popisem také spíše informačně než dokumentově.

Je zřejmé, že osobní informační služby, pokud mají tendenci být soustavnými a nepřímými⁵²⁾ a překračovat dané institucionální hranice, vybočují z oblasti, která byla v dosavadním vymezení považována za doménu knihovnictví, v našem konkrétním případě – protože se soustředíme na kodikologii a bibliologii – historického a rukopisného knihovnictví. Vstupují totiž do oblasti, kde nejde tolik o reakci na konkrétní požadavky uživatelů jako o jejich předjímaní, ovlivňování, utváření, do oblasti, kde uživatelské požadavky vystupují jako málo určité nebo dokonce neurčité. Příprava dat a zpracování materiálu⁵³⁾ se tak začíná jevit ve zcela jiném světle, protože nelze nadále počítat se striktně unifikovanými sadami údajů a s jejich distribucí, nýbrž je nutno počítat s něčím mnohem sofistikovanějším. Pouhá znalostní informační podpora už na této úrovni přestává vyhovovat a je třeba postoupit ke znalostní přípravě a výzkumu. Institucionální transformace tedy znamená nejenom rozvolnění hranic mezi jednotlivými institucemi, ale také mezi jednotlivými úzkými specializacemi a jejich těsnými doménami. Klade se tu otázka vztahu generalismu a specialismu, která je zároveň otázkou interdisciplinarity a transdisciplinarity. Vlastní věcný cíl jedné každé domény přestává mít význam a smysl, pokud výsledky dosažené jeho sledováním nejsou využitelné a aplikovatelné v doménách jiných, příbuzných, ale i vzdálenějších. Dovedeme-li tedy do důsledku trend, v jehož směru působí technické obrazy v institucionální oblasti a který znamená, že jasná hranice mezi osobní informační službou na jedné a využíváním, tj. výzkumem či bádáním na druhé straně se stírá, potom také uvidíme, že na poskytování osobních informačních služeb knihovna jako instituce nemůže skončit, že musí do svých aktivit zahrnout ještě další oblast služeb.

Tento nový typ služeb lze nazvat službami symbolickými a analytickými⁵⁴⁾. V době, kdy se rozšiřuje možnost získání dokumentů i mimo institucionální knihovnu, tento typ služeb dovršuje osobní informační služby a společně postupně nahrazují služby dokumentové. V současné době je to sice spíše jen vize, poznenáhlu však spěje ke svému uskutečnění a naplnění. Je jí tedy třeba věnovat enormní pozornost, poněvadž lze předpokládat, že již zanedlouho se právě symbolické a analytické služby stanou jedinou složkou knihovnické práce, která bude považována za činnost znalostní a odbornou a že služby základní a osobní (nejen dokumentové, ale také informační) v hierarchickém hodnocení poklesnou na úroveň pomocnou. Pokud si má knihovnictví i v budoucnu zachovat status vpravdě profesionálního oboru, není to možno bez prosazení symbolických a analytických služeb jako v jeho rámci dominantních a profilujících. Vzhledem k tomu, že knihovny jsou součástí širšího celku paměťových institucí, je symbolické a analytické služby nutno vidět na dvou různých úrovních, které vyjadřují různou sociokulturní funkci: jednak jako služby znalostní informační, resp. vyslovené znalostní, jednak jako služby kulturní. Hlavními druhy znalostně informačních, resp. znalostních služeb potom jsou tvorba multimodálních dokumentů, hypertextualizace a kontextuali-

zace v rámci celkového elektronicko-digitálního prostředí, jakož i virtuální personalizace, tj. příprava a tvorba vhodných prostředků a nástrojů pro rozmanité uživatelské potřeby i příslušných metodik, které s jejich používáním souvisejí. Ve znalostních symbolických a analytických službách je tedy vůdčí anticipace uživatelského zájmu, nikoli prosté předjímaní uživatelského požadavku či dokonce jenom reakce na něj. Symbolické a analytické služby této úrovně vytvářejí tematické pole pro výzkum a bádání a umožňují orientaci a navigaci v celé jeho oblasti. Knihovnicko-informační služby tak jsou nejenom pouhým servisem, ale stávají se realizací pomocných věd (v případě kodikologie a bibliologie pomocných věd pro historické bádání *sensu largo*). Mezi služby kulturní lze zařadit přípravu a pořádání výstav, vydávání publikací, organizaci a koncipování přednášek. Institucionální a sociokulturní transformace vede k tomu, že kulturní služby nelze ztotožňovat s popularizací či publicistikou, jak bylo dosud obvyklé, ale že je třeba vidět v nich příspěvek k tvorbě idejí nového sociokulturního a civilizačního prostředí, účast na budování civilizace nové, informační vlny.

Pokud pojmem knihovnické, resp. knihovnicko-informační služby v intencích tzv. třetí vlny nastupující informační civilizace⁵⁵⁾, je zřejmé, že je musíme nazírat strukturovaně v různých aspektech vymezených příslušnými krajními póly. Každý takový aspekt je tudíž vytvářen napětím, které mezi jeho krajními póly vzniká. Zdá se, že obzvláště důležité jsou tři z těchto aspektů: v prvním jde o napětí mezi službami přímými a nepřímými, ve druhém se objevuje napětí mezi službami blízkému a vzdálenému uživateli, třetí je tvořen napětím mezi vyhledáváním informace, resp. poskytováním základní informace a vytvářením informace, resp. podáváním dodatečné informace. Prosazování technických obrazů i v kodikologii a bibliologii nutí institucionální knihovnu k této variabilitě přihlídnout, pokud chce, aby její služby byly i v budoucnu užitečné a smysluplné. Pak je třeba nahlédnout knihovnicko-informační služby nikoli jenom odděleně v jejich stupních a aspektech, nýbrž především jako jednotný a celistvý proces. Uvidíme, že s vlastními zdroji institucionální knihovny, tj. takovými, které jsou dány jejími fondy, vystačí toliko služby základní a osobní dokumentové, poněvadž už osobní informační služby předpokládají využití ještě jiných zdrojů. Služby symbolické a analytické se zakládají na využití ještě dalších zdrojů, jakož i na vzájemné spolupráci s jinými institucemi a na širším zapojení externích pracovníků, resp. na *outsourcingu*. Symbolické a analytické služby ovlivňují jednak zpětně osobní informační služby, na nichž se zakládají a z nichž vycházejí, jednak produkují nové zdroje a přispívají k sociokulturní transformaci. Teprve takový celistvý náhled nám umožňuje propojit paradigmatické změny se změnami institucionálními. Bez tohoto propojení není možno odpovědět na výzvu, kterou kodikologii a bibliologii a s nimi i historickému a rukopisnému knihovnictví kladou technické obrazy a jejich rostoucí tvorba i využívání.

Z celého předchozího výkladu je snad dostatečně zřejmé, že se spolu s kodikologií a bibliologií celé historické a rukopisné knihovnictví nachází na počátku radikální proměny, jejímž výsledkem bude úplně jiné prostředí a zcela jiné způsoby práce než dosud. To se přirozeně neobejde bez odpovídajících výrazných změn ve vzdělávání historických a rukopisných knihovníků a jeho obsahu. Zcela jasně se ukazuje, že musí podporovat žádoucí změny profesionálního profilu absolventa⁵⁶⁾. Překážkou na této cestě

jsou zejména dva charakteristické rysy současného, z minulosti zděděného profesionálního vymezení historického a rukopisného knihovníka: jednak opozice informační podpory a profesionálního odbornictví proti bádání a profesionální vědě, jednak opozice praktického zaměření a důrazu na správu fyzických fondů proti teorii a informačnímu zpřístupnění. Kvalifikovaná informační podpora a efektivní správa jsou však toliko podmínkou nutnou, leč nepostačující: přesně vymezené, jasné a do hloubky jdoucí odbornictví se snahou nejenom o reglementaci, ale přímo restrikci využívání – kterému, pokud jde mimo hranice vlastní úzké domény a disciplíny, se začasť v kruzích historických a rukopisných knihovníků říká „zneužívání“ – nemá ani takový způsob vzdělávání, v němž vedle sebe stojí na jedné straně směřování ke správcovskému prakticismu a na druhé straně poněkud školometský hluboký detailismus. Takové zaměření dost dobře nelze integrovat v jednotný celek, který by spíše než do minulosti hleděl do budoucnosti.

Při transformaci vzdělávání je tedy nutno dbát o zrušení kontradikce mezi generalismem a specialismem, typické pro dosavadní formulaci profesionálního profilu historického a rukopisného knihovníka. Generalismu je třeba rozumět ve smyslu inter- a transdisciplinarit na způsob propojování zatím přesně vymezených a striktně ohraničených domén a disciplín, zatímco specialismus je třeba chápat ve smyslu bohaté diferenciaci vzájemně se nepřekrývajících domén podřízených hierarchicko-kumulativní taxonomii. Vzhledem k simultánní či virtuální existenci různých horizontů zájmu je sice nutno vědět, na kterém z nich se právě nacházíme a co tam máme dělat (což je důvod pro specialismus), zároveň však je nutno vědět také to, že aktuální horizont není jediný ani ten správný (což je důvod pro generalismus). Vzdělávání historického a rukopisného knihovníka je tudíž nutno pojmut jako studium v intencích komplexity, nikoli s ohledem na striktní obsahové členění a technicko-metodické vymezení. Kodikologie a bibliologie, historické a rukopisné knihovnictví jsou sice samostatnými obory v technicko-metodickém a prakticko-organizačním smyslu, nikoli však ve smyslu hlubších teoretických základů. S poklesem významu organizované institucionální zace tak nabývá na významu právě tato hlubší složka. Kodikologii a bibliologii, historické a rukopisné knihovnictví je tudíž nutno pokládat za obory aplikované, které se v různých konkrétních situacích různým způsobem odvíjejí od různých oborů základních. Jako vhodná se tak jeví kombinace takto pojatého aplikovaného oboru s některým z oborů základních, zároveň však se ukazuje jako důležitý i důraz na široký obecný podklad překračující příslušný základní obor. Jen takovým způsobem bude možno překonat specializační redukcionismus a pojmut napětí mezi generalismem a specialismem prizmatem komplexity.

Je zřejmé, že průnik technických obrazů i do oblasti kodikologie a bibliologie je podnětem k rozsáhlým změnám, jež lze považovat za paradigmatické. Tyto změny jsou součástí globálního přechodu od industriální společnosti či vlny k informační. Nepochybně tedy souvisejí se základními sociokulturními a civilizačními procesy, což jim dodává konktrovezní povahy. Za této situace by tím nejhorším bylo vůbec se k nim nevslovit.

Poznámky:

- 1) Ke způsobu zpracování muzejních předmětů viz ŽALMAN, Jiří a kol. *Příručka muzejníka*. Praha : AMG ČR, 2002.
- 2) Viz *Zákon č. 395/2002 Z.z. o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov*, srv. *Vyhľadška Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 628/2002 Z.z., ktorou sa vykonávajú niektoré ustanovenia zákona o archívoch a registratúrach a o doplnení niektorých zákonov*. Dostupné na World Wide Web: http://www.civil.gov.sk/Z_files/ZAKON.HTM.
- 3) Srv. NECHUTOVÁ, Jana. Nové řady středověkých textů. *Teologická reflexe*, 1998, roč. 4, č. 2, s. 176-181; NECHUTOVÁ, Jana. K současné znalosti latinských textů české reformace. *Husitský Tábor*, 1999, roč. 12, s. 23-31; VIDMANOVÁ, Anežka. K vydávání latinských textů české provenience ze 14. a 15. století. *Husitský Tábor*, 1985, roč. 8, s. 271-283, přetištěno in VIDMANOVÁ, Anežka. *Laborintus. Latinská literatura středověkých Čech*. Praha : KLP, 1999; VIDMANOVÁ, Anežka. Zitationsprobleme zur Zeit des Konstanzer Konzils. *Communio viatorum*, 1998, roč. 40, č. 1, s. 16-32; BOXLER, Madeleine: „*ich bin ein predigerin und appostlorin*“. *Die deutschen Maria Magdalena-Legenden des Mittelalters (1300-1550). Untersuchungen und Texte*. Bern : Peter Lang, 1996.
- 4) Viz PRAŽÁK, Jiří. Souborný katalog rukopisů. *Studie o rukopisech*, 1969, roč. 8, s. 65-103; PRAŽÁK, Jiří. Kodikologie, její postavení, metoda a úkoly. *Studie o rukopisech*, 1974, roč. 13, s. 3-17; PRAŽÁK, Jiří. Nové zásady popisu rukopisů. *Studie o rukopisech*, 1978, roč. 17, s. 129-144; PRAŽÁK, Jiří. K pojetí kodikologie. *Studie o rukopisech*, 1980, roč. 19, s. 123-141; PRAŽÁK, Jiří. K dokončení zásad popisu rukopisů. *Studie o rukopisech*, 1984, roč. 23, s. 105-112; HOFFMANN, František. Speciální soupisy rukopisů. *Studie o rukopisech*, 1984, roč. 23, s. 21-39; HOFFMANN, František. Zásady popisu rukopisů z roku 1983 a zkušenosti z jejich užívání. Soupisy rukopisů knihovny kláštera premonstrátů v Teplé. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1998. Středověké rukopisy a jejich prezentace. Sborník ze 7. odborné konference, Olomouc 14.-15. října 1998*. Brno : SDRUK, 1999, s. 118-126; HOFFMANN, František. Třicet let programu souborného katalogu rukopisů v českých zemích. *Studie o rukopisech*, 2001-2002, roč. 34, s. 133-147.
- 5) Srv. *Editor a text*. Eds. Rudolf HAVEL, Břetislav ŠTOREK. Praha : ČS, 1971; VAŠÁK, Pavel. *Metody určování autorství*. Praha : Academia, 1980; VAŠÁK, Pavel. *Autor, text a společnost*. Praha : Academia, 1986; *Textologie*. Ed. Pavel VAŠÁK. Praha : Karolinum, 1993.
- 6) Viz PRAŽÁK, Jiří, HOFFMANN, František, KEJŘ, Jiří, ZACHOVÁ, Irena. Zásady popisu rukopisů. *Sborník Národního muzea, řada C*, 1983, roč. 28, s. 49-95.
- 7) Viz UHLÍŘ, Zdeněk. *Teorie a metodologie elektronicko-digitálního zpracování rukopisů a hybridní knihovna*. Praha : NK ČR, 2002.
- 8) Viz FLUSSER, Vilém. *Do universa technických obrazů*. Přeložil Jiří Fiala. Praha : Občanské sdružení pro podporu výtvarného umění, 2001; FLUSSER, Vilém. *Komunikológia*. Přeložila Alena Münzová. Bratislava : Media Institute, 2002; srv. UHLÍŘ, Zdeněk. *Komunikologie a posthistorie*. *Ikaros*. [online] 2003, roč. 7, č. 1.

- Dostupné z World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200301001>.
- 9) Viz ROSICKÝ, Antonín. Znalost a/nebo informace: holistická podstata a priorita individuální znalosti. In *Znalosti 2001*. Praha : VŠE, 2001, s. 70-85; UHLÍŘ, Zdeněk. Pojetí znalosti v humanitních a historických disciplínách. In *Znalosti 2001*. Praha : VŠE, 2001, s. 287-293.
  - 10) Viz UHLÍŘ, Zdeněk. Pořádání znalostí a tzv. druhá informační krize. *Ikaros*. [online] 2001, roč. 5, č. 2. Dostupné z World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200208241>; UHLÍŘ, Zdeněk: *Súborný katalóg historických fondov a stredoevropská spolupráca*. Bratislava : UKB, 2002.
  - 11) Srv. TONDL, Ladislav: *Mezi epistemologií a sémiotikou. Deset studií o vztazích poznání a porozumění významu*. Praha : Filozofia, 1996.
  - 12) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk: *Projekt MASTER, standard pro elektronický popis rukopisů a sdílený online katalog*. Dostupné z World Wide Web: <http://www.nkp.cz/start/knihcin/ORST/MASTEROČ.html>.
  - 13) Viz UHLÍŘ, Zdeněk: Teoretické problémy katalogizace středověkých rukopisů a jejich informační pozadí. In *Kritické edice hudebních památek. IV. Digitalizace památek – metoda jejich ochrany a prezentace? – Katalogizace jako teoretický a praktický problém muzikologické dokumentace*. Ed. Stanislav Tesař. Olomouc : MU – UP, 2001, s. 79-97.
  - 14) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk. Uživatel artefaktu a uživatel komunikátu ve virtuálním prostředí: kulturní význam technologie. *Ikaros*. [online] 2001 roč. 5, č. 7. Dostupné z World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200208324>.
  - 15) Viz VEYNE, Paul. *Jako píšat o dejinách*. Přeložil Martin Kanovský. Bratislava : Chronos, 1998; UHLÍŘ, Zdeněk. *Teorie a metodologie elektronicko-digitálního zpracování rukopisů a hybridní knihovna*. Praha : NK ČR, 2002.
  - 16) Srv. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Přeložil Michal Prokop. Praha : Rybka Publisher, 2002.
  - 17) Viz FLUSSER, Vilém. *Komunikológia*. Přeložila Alena Münzová. Bratislava : Media Institute, 2002.
  - 18) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk. *Nové technologie, nové metodologie a interdisciplinarita*. Dostupné z World Wide Web: <http://www.vkol.cz/konf/02ref07.htm>.
  - 19) Srv. KALISTA, Zdeněk. *Cesty historikova myšlení*. Ed. Zdeněk Beneš. Praha : Garamond, 2002.
  - 20) Viz NOVÁK, Mirko. *Hodnoty a dějiny*. Praha : Vydavatelstvo Družstevní práce, 1947; srv. HERMANN, Tomáš. *Emanuel Rádl a české dějepisectví. Kritika českého dějepisectví ve sporu o smysl českých dějin*. Praha : FFUK, 2002.
  - 21) Srv. MISES, Ludwig von. *Liberalismus*. Přeložil Josef Šíma. Praha : Liberální institut, 1998.
  - 22) Viz ASSMANN, Jan. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Přeložil Martin Pokorný. Praha : Prostor, 2001.
  - 23) Srv. VEYNE, Paul. *Jako píšat o dejinách*. Přeložil Martin Kanovský. Bratislava : Chronos, 1998; KREJČÍ, Jaroslav. *Postižitelné proudy dějin. Civilizace a sociální formace, struktury a procesy, kultura a politika, revoluce a renesance, náboženství, národy a státy*. Praha : SLON, 2002.
  - 24) Srv. VEYNE, Paul. *Jako píšat o dejinách*. Přeložil Martin Kanovský. Bratislava : Chronos, 1998.
  - 25) Srv. KABELE, Jiří. *Přerody: principy sociálního konstruování*. Praha : Karolinum, 1998.
  - 26) Viz SLAVÍK, Jan. *Český národ v starším středověku*. Praha : Pokrok, 1940; SLAVÍK, Jan. *Český národ za květu feudalismu*. Praha : Pokrok, 1940; SLAVÍK, Jan. *Počátky českého národa*. Praha : nákl. VI., 1940; SLAVÍK, Jan. *Vznik českého národa. 1. Národ v době družinné*. Praha : Pokrok, 1946; SLAVÍK, Jan. *Vznik českého národa. 2. Národ a města*. Praha : Pokrok, 1948; ŠMAHEL, František. *Idea národa v husitských Čechách*. Praha : Argo, 2000; MEZNÍK, Jaroslav. Němci a Češi v kronice tak řečeného Dalimila. *Časopis Matice moravské*, 1993, roč. 112, č. 1, s. 3-10; LEHÁR, Jan. *Vznik české literatury: pokus o rekalitulační problematiku*. *Listy filologické*, 1993, roč. 116, č. 1, s. 18-40; MACŮREK, Josef. *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*. Brno : Matice moravská, 1998; UHLÍŘ, Zdeněk. *Pojem zemské obce v tzv. Kronice Dalimilově jako základní prvek její ideologie*. *Folia historica Bohemica*, 1985, roč. 9, s. 7-32; UHLÍŘ, Zdeněk: *Národnostní proměny 13. století a český nacionalismus*. *Folia historica Bohemica*, 1988, roč. 12, s. 143-170.
  - 27) Srv. např. MACŮREK, Josef. *Úvahy o mé vědecké činnosti a vědeckých pracích*. Brno : Matice moravská, 1998; POLIŠENSKÝ, Josef. *Historik v měnícím se světě*. Praha : UK, 2001.
  - 28) Srv. *Living Words and Luminous Pictures. Medieval Book Culture in Denmark : Essays*. Edited by Erik Petersen. Copenhagen : Det Kongelige Bibliotek – Moesgard Museum, 1999.
  - 29) *Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report*. München : K.G.Saur, 1998.
  - 30) Viz FEYERABEND, Paul K. *Rozprava proti metodě*. Přeložil Jiří Fiala. Praha : Aurora, 2001.
  - 31) Srv. BRTÁŇOVÁ, Erika. *Středověká scholastická kázeň. K recepcii latinských sermones v kódexoch slovenskej proveniencie*. Bratislava : Veda, 2000.
  - 32) Srv. KALISTA, Zdeněk. *Cesty historikova myšlení*. Ed. Zdeněk Beneš. Praha : Garamond, 2002.
  - 33) Srv. IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Přeložil Pavel Kolář. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
  - 34) Srv. COVENEY, Peter V., HIGHFIELD, Roger. *Mezi chaosem a řádem. Hranice komplexity: hledání řádu v chaotickém světě*. Přeložil František Slanina. Praha : MF, 2003.
  - 35) Viz UHLÍŘ, Zdeněk. *K významu a souvislostem přípravy dat pro digitalizaci rukopisů*. *Národní knihovna*, 1999, roč. 10, č. 2, s. 117-129.
  - 36) Srv. FEYERABEND, Paul K. *Rozprava proti metodě*. Přeložil Jiří Fiala. Praha : Aurora, 2001.
  - 37) *K jeho vytyčení srv. HOFFMANN, František. Zásady popisu rukopisů z roku 1983 a zkušenosti z jejich užívání*. *Soupis rukopisů knihovny kláštera premonstrátů v Teplé*. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 1998. Středověké rukopisy a jejich prezentace. Sborník ze 7. odborné konference, Olomouc 14.-15. října 1998*. Brno : SDRUK, 1999, s. 118-126.
  - 38) Ovšem ne v tom smyslu, jak to míní GOLL, Jaroslav. *Dějiny a dějepis*. *Athenaeum*, 1888, roč. 6, s. 73-77, 93-103; srv. KALISTA, Zdeněk. *Cesty historikova myšlení*. Ed. Zdeněk Beneš. Praha : Garamond, 2002.
  - 39) Srv. LÉVY, Pierre. *Kyberkultura : zpráva pro Radu Evropy v rámci projektu „Nové technologie: kulturní spo-*

- lupráce a komunikace*“. Přeložili Michal Kašpar, Anna Pravdová. Praha : Karolinum, 2000.
- 40) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk. Digitalizace historických dokumentů a fondů: metodologická výzva hybridní knihovny. In *INFOS 2000*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov – Ministerstvo kultúry SR – Informačná kancelária Rady Európy – Univerzitná knižnica v Bratislave, 2000, s. 205-212.
- 41) Viz WILLIAMS, Robert F. What's New: *Transient Compound Documents Establish Irrevocable Records*. Dostupné z World Wide Web: http://www.cohasset.com/main/library/coh_articles/whatnew_body_transient.htm.
- 42) Viz TOFFLER, Alvin, TOFFLEROVÁ, Heidi. *Nová civilizace : třetí vlna a její důsledky*. Přeložil Bohumil Blažek. Praha : Dokořán, 2001; TOFFLER, Alvin. *The Third Wave*. London : Pan Books, 1981.
- 43) Srv. informaci o mezinárodní diskusi, UHLÍŘ, Zdeněk. *Esse, non videri? Konference evropských rukopisných knihovníků*. *Ikaros* [online]. 2000, roč. 4, č. 8. Dostupné z World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200208191>.
- 44) Viz *Functional Requirements for Bibliographic Records : Final Report*. München : K.G.Saur, 1998.
- 45) Viz VOPĚNKA, Petroč. *Podivuhodný květ českého baroka*. Praha : Karolinum – ČS, 1998.
- 46) Úvodní informaci viz UHLÍŘ, Zdeněk. *Projekt VICODI : historická kontextualizace. Prototyp evropského historického webu*. Dostupné z World Wide Web: http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/UhlirVICODI.ppt.
- 47) Viz TAUBE, Mortimer, JASTER, Josephine J. *The State of the Art of Coordinate Indexing*. Washington : Documentation Incorporated, 1962.
- 48) Viz KOVÁŘ, Blahoslav. *Věcné pořádání informací a selekční jazyky*, Praha : ÚVTEI, 1984; JONÁK, Zdeněk, PÁLKA, Peter, SCHWARZ, Josef. *Potřeby a možnosti mezinárodní spolupráce v oblasti pořádání znalostí*. *Ikaros*. 1999, roč. 3, č. 1. Dostupné z URL: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200204003>.
- 49) Srv. projekt VICODI. Informace dostupné z World Wide Web: <http://www.vicodi.org/>.
- 50) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk. Standard MASTER : katalogizace rukopisů v XML. *Národní knihovna*, 2002, roč. 13, č. 2, s. 84-101; UHLÍŘ, Zdeněk. Značkovací jazyky a digitální historie. In *Znalosti 2003*. Ed. Vojtěch Svátek. Ostrava : VŠB-TU, 2003, s. 392-397.
- 51) Srv. REICH, Robert B. *Dílo národů: příprava na kapitalismus 21. století*. Přeložil Miloš Calda. Praha : Prostor, 2002.
- 52) Viz UHLÍŘ, Zdeněk. Elektronicko-digitální zpracování historických fondů a nepřímé služby. In *Knihovny současnosti 2000*. Brno : SDRUK, 2000, s. 104-114.
- 53) Srv. UHLÍŘ, Zdeněk. K významu a souvislostem přípravy dat pro digitalizaci rukopisů. *Národní knihovna*, 1999, roč. 10, č. 2, s. 117-129.
- 54) Srv. REICH, Robert B. *Dílo národů: příprava na kapitalismus 21. století*. Přeložil Miloš Calda. Praha : Prostor, 2002; DRUCKER, Peter F. *Postkapitalistická společnost*. Přeložil Josef Vavroušek. Praha : Management Press, 1993; DRUCKER, Peter F. *Řízení v době velkých změn*. Přeložil Pavel Medek. Praha : Management Press, 1998; DRUCKER, Peter F. *Svědkem bouřlivého času. Ekonomika – politika – lidé*. Přeložila Daria Dvořáková. Praha : Management Press, 1996; DRUCKER, Peter F. *Věk diskontinuity. Obraz*
- mění se společnosti*. Přeložil Pavel Medek. Praha : Management Press, 1994; DRUCKER, Peter F. *Výzvy managementu pro 21. století*. Přeložil Pavel Medek. Praha : Management Press, 2001.
- 55) Srv. TOFFLER, Alvin, TOFFLEROVÁ, Heidi. *Nová civilizace: třetí vlna a její důsledky*. Přeložil Bohumil Blažek. Praha: Dokořán, 2001; TOFFLER, Alvin. *The Third Wave*. London : Pan Books, 1981.
- 56) Srv. SCHWARZ, Josef, CEJPEK, Jiří. Informační věda by měla reflektovat globální problémy současného světa. *Ikaros* [online]. 2003, roč. 7, č. 5. Dostupné z World Wide Web: <http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200304006>.